

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

**Otevření hranic v roce 1989 a první cesty do zahraničí v pamětnické reflexi obyvatel ze
Zlínska**

Nikol Jasenská

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Lenka Krátká, Ph.D.

Praha 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9.12. 2023

.....

Nikol Jasenská

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Mgr. Lence Krátké, Ph.D. za vedení mé práce, především za cenné rady, inspiraci a ochotu. Také děkuji těm, bez kterých by má bakalářská práce nemohla vzniknout, a to zejména mým blízkým za možnost uskutečnění všech rozhovorů, za jejich čas a ochotu. Dále bych chtěla poděkovat své rodině, která za mnou při psaní bakalářské práce vždy stála a plně mě psychicky podporovala.

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na první cesty obyvatel Zlínska po roce 1989 do zahraničí, po otevření hranic směrem na Západ. Mapuje období od roku 1989 po rok 1995, kdy vešla v platnost Schengenská dohoda. Práce zkoumá prvotní pocity narátorů v souvislosti s otevřením hranic, první vycestování za hranice a další cesty narátorů či narátorek do roku 1995. Zvolený vzorek narátorů závisel na tom, zda žijí ve zlínském regionu a zda si momenty z daného období vybavují. Ať už každého z nich poznamenal jiný osud, všechny však spojuje jedno - otevření dveří do svobodného světa.

Klíčová slova

Orální historie, cestování, socialismus, hranice

Abstract

The bachelor thesis focuses on the first journeys of the inhabitants from Zlin region after 1989 abroad, after the opening of the borders towards the West. It maps the period from 1989 to 1995 when the Schengen Agreement came into force. The thesis examines the initial feelings related to the opening of the borders, the first trips abroad and the further journeys of the narrators until 1995. The chosen sample of narrators depended on whether they live in the Zlin region and whether they remember moments from that period of the time. Whether each of them was marked by a different fate, they all have one thing in common – opening of the door to the free world.

Key words

Oral history, travelling, socialism, borders

Obsah

1.	Úvod	1-3
2.	Historický kontext	4
	2.1. Období od 1. světové války do konce 2. světové války v Československu	4-5
	2.2. „Vítězný únor“ v Československu	5-7
	2.3. Období od roku 1948 do roku 1989	7-11
	2.4. Pád železné opony – rok 1989 do poloviny 90. let 20. století.....	11-14
3.	Metodologie výzkumu	15
	3.1. Cíle výzkumu.....	15
	3.2. Metoda výzkumu	16-20
	3.3. Realizace rozhovorů	20-22
	3.4. Etika výzkumu	22-24
	4.1. Profily narátorů	24-28
	3.5. Charakteristika analýzy a interpretace	29-31
4.	Praktická část - analýza a interpretace rozhovorů	32-33
	4.1. Pracovní cesty	33-36
	4.2. Cestovní kanceláře	36-43
	4.5. Téma nesvobody	43-46
5.	Shrnutí rozhovorů	47-51
6.	Závěr	52-53
7.	Použitá literatura	54-57
8.	Přílohy	58-63

1. Úvod

Cestovní ruch se ve společnosti stal jednou z forem, jak trávit volný čas. Zejména v posledních desetiletích se nám otevřely nové možnosti veškerého cestování a máme tak možnost poznat v podstatě celý svět bez větších zábran. Cestování nám přináší odpočinek, dobrodružství, poznávání nových míst a různých kultur, možnost utváření přátelství s lidmi různých zemí a mimo jiné i vzdělání a cenné zkušenosti do života. Určité formy cestovního ruchu můžeme najít i ve starověku a středověku. Za zmínku stojí například cesty kupců, šlechticů, panovníků a náboženské poutě. Cílem těchto cest bylo hlavně poznání nových krajín a kultur a také vzdělání.¹ Cesty do zahraničí však byly nákladné a velkým průlomem se tak stal vznik železnice, která umožnila kvalitní způsob hromadného cestování za poměrně nízkou cenu.² Do 19.-20. století se cestovní ruch vyvíjel a postupně se začal formovat, v tomto období lze spatřit také velký nárůst cestovatelů. Cestovní ruch však ovlivnilo několik okolností odehrávajících se ve světě, byly to například průmyslová revoluce, první světová válka, velká hospodářská krize, druhá světová válka, pražské jaro, únorový převrat a další. Ovlivnil ho ale i vznik první cestovní kanceláře a dalších konkurenčních cestovních kanceláří. Další zlomem bylo nástup automobilů a v neposlední řadě nástup letecké dopravy. Od roku 1948 se však mohlo cestovat jen do vybraných zemí, teprve po roce 1989 se otevřela brána do svobodného světa a lidé byli svobodní ve své volbě.

Od roku 1995 až po současnost dochází na základě podpisu Schengenské dohody k odstraňování hraničních kontrol jejích členských států. Odstraňování hranic se týká států Evropské unie a s výjimkou i pár nečlenských států. Česká republika i Slovensko se do Schengenského prostoru připojily v roce 2007, čemuž předcházelo přistoupení České republiky do Evropské unie v roce 2004.³

Má práce je zaměřena na první cesty narátorů/narátorek do zahraničí po otevření hranic v roce 1989 na Zlínsku. Téma jsem si vybrala na základě vlastního zájmu zjistit o dané době něco více, a to zejména z hlediska cestování. Cestování miluje spousta lidí na světě,

¹ OHLER, Norbert. *Cestování ve středověku*. Jinočany: H & H, 2003. s. 11-13. ISBN 80-86022-90-0.

² HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha: Academia, 1990. s. 15-20. ISBN 80-200-0221-9.

³ MACHOTKOVÁ, Šárka. *Co je Schengen*. [online]. [cit. 10. 3. 2023] Dostupné z [Co je Schengen - Euroskop](#).

pro některé je to neodmyslitelná součást jejich životů, pro jiné je cestování nejen koníčkem, ale i prací. Může se jednat například o fotografování zajímavých míst, neobvyklých rostlin nebo živočichů. Nebo se také může jednat o práci tzv. travel blogera, která je v dnešním světě stále více populárnější. Tito lidé cestují do různých koutů světa a své zážitky sepisují na blozích nebo sociálních sítích. Často je dokládají půvabnými fotografiemi, které člověka na první pohled upoutají. Firmy si je často najímají na propagaci daných destinací nebo hotelů. Další skupina lidí cestuje z toho důvodu, že mají v zahraničí svou rodinu a blízké. Jiní cestují jen čistě z toho důvodu, že chtějí poznat nové kultury, lidi a získat zážitky na celý život. Do této skupinky lidí se řadím mimo jiné i já. Cestování je pro mě zálibou, koníčkem a nedokázala bych si bez něho představit život. Je to něco, co mě naplňuje a co zbožňuji. Proto si nedokážu představit, že by mi někdo tuto svobodnou volbu odepřel. A tak vzniklo téma mé bakalářské práce. Chtěla jsem zjistit, jak se lidé cítili, když poprvé svobodně mohli přejít hranici na Západ, kdy naplánovali své první cesty a kam se vydali. Kdo je doprovázel a jakým dopravním prostředkem se dopravovali. Téma dopravy mě zajímalo hlavně z toho důvodu, že sama miluji jen pouze tu cestu do dané destinace. Mám ráda ten ruch, shon, ty lidi, kteří sedí v autobuse nebo letadle ze stejného důvodu jako já, a to, že cestují do jiné země, ať už ze stejných nebo jiných důvodů jako já. Vždy mě to přišlo velice kouzelné a nikdy jsem tak cestu do dané destinace nebrala jako nepříjemnost, i když trvala například několik desítek hodin. Tak mě samozřejmě zajímalo, jak narátoři prožívali samotné cesty do destinací. Ráda totiž porovnávám, jaké možnosti máme nyní a jaké možnosti měli oni sami.

Práce je zaměřena na rozhovory pamětníků, jedná se o mé blízké, rodinu nebo nejbližší sousedy. Věděla jsem, že uskutečnění rozhovorů zejména s mými sousedy bude tou nejlepší volbou. Velmi často jsem totiž od nich slýchávala různé zážitky, které zažili, když byli malí, když se ženili nebo jaké poměry v dané době museli snášet. Tyto příběhy miluji a myslím, že jsou krásným náhledem na to, jak mohla vypadat ona daná doba. Proto jsem si byla jistá, že mají i spoustu zážitků týkajících se prvních cest na Západ po otevření hranic.

S využitím metody orální historie můžeme nahlédnout na jejich zážitky z cest, můžeme zjistit, za jakým účelem vycestovali, co v zahraničí zažili, a jak na toto období vzpomínají.

V první části mé práce se zaměřuji na historický kontext, ať už se jedná o období 1. a 2. světové války, únorový převrat v roce 1948 anebo okolnosti, které předcházely pádu

železné opony v roce 1989. V následující části se již zaměřuji na metodologii výzkumu, kde popisuji zvolenou výzkumnou metodu, výzkumné otázky v kontextu se svým výzkumem, výzkumný vzorek, a nakonec zde popisuji, jaká příprava předcházela tvorbě rozhovorů, jaké místo rozhovorů jsem zvolila a jaký byl jejich průběh. S metodologií úzce souvisí i etika, kterou jsem v této kapitole taktéž obsáhla. Po metodologické stránce přišla na řadu praktická část práce, která se věnuje analýze a interpretaci získaných rozhovorů. Analýzu jsem provedla na základě několika hledisek, popsala jsem zde, čím byl daný rozhovor charakteristický a jedinečný. Rozhovory jsem následně interpretovala na základě několika východisek, která vycházela ze získaných rozhovorů.

Otevření hranic v roce 1989 a první cesty do zahraničí pamětníků ze Zlínska je tématem, které má za úkol poznat podobu cestování po pádu železné opony, zjistit témata, která rezonovala onou dobou a současně zmapovat unikátní zážitky pamětníků, skrze které nahlédneme do doby, kdy se svoboda stala každodenností a cestování již přestalo být pouhou výsadou.

2. Historický kontext

Lidé po celá staletí chápali cestování tak, že opustili svůj domov, který byl pro ně zdrojem bezpečí a vycestovali mimo hranice, na to se však vázala určitá rizika, která ale brali v potaz. Byly to například nemoci, nedostatek jídla nebo nejistý návrat ke svým blízkým.⁴ Kromě cestování za účelem lepšího života, obchodu, válek, kolonizace nebo náboženských důvodů, cestovali také za účelem poznání. Vždy je totiž zajímalo, co se vlastně skrývá za horami, které je obklopují, kde začíná pramen řeky, která teče kolem jejich usedlosti a co je to v dálce za ostrov, který mají na obzoru.⁵

2.1. Období od 1. světové války do konce 2. světové války v Československu

Charakter cestování změnila 1. světová válka, která rozdělila svět na Východ, tedy část spadající pod komunistickou ideologii, kam patřilo také Československo a na Západ, který byl charakteristický svou demokracií.⁶ Z volného cestování za hranice se přešlo k vízové a pasové politice. To ve velké míře omezilo poptávku po cestování. Přesto však touha a zájem o cestování rostl. Postupně začala vznikat další rekreační střediska a hotelové komplexy v různých lokalitách, ať už na horách, u vodních nádrží nebo u lesů. Zájem o cestování tak rostl i díky rozvoji trampingu a lázeňství. Začaly se stavět lázně, hotely a do povědomí lidí se dostali organizace zaměřené na cestovní ruch, jako například Pohorská jednota Radhošť, Svaz dělnických turistů v Praze nebo jedna z největších organizací - Klub československých turistů.⁷ Tato organizace pořádala například společné vycházky do blízkých nebo vzdálenějších měst, zájezdy do Černé Hory, Záhřebu nebo Dalmácie. Cestovali pěšky, často využívali železniční dopravu, v zimě se dokonce dopravovali na lyžích. Postupem času své služby rozšiřovali.

Období po 1. světové válce spadá pod první vlnu rozmachu cestování a turistiky a nazýváme ho „turistický průmysl“. Druhou vlnou bylo období po 2. světové válce. Tento rozmach cestování je způsoben několika důvody. Obě války způsobily změnu myšlení většiny lidí a zcela nebo částečně změnily jejich psychiku, uvažování a chování. Vojáci

⁴ OHLER, Norbert. *Cestování ve středověku*. Jinočany: H & H, 2003. s. 10-11. ISBN 80-86022-90-0.

⁵ ADAMS, Simon, R. G. GRANT a Andrew HUMPHREYS. *Cestování: historie v obrazech*. Přeložil Jiří HEDÁNEK. Praha: Dobrovský, 2018. Knihy Omega. s. 10. ISBN 978-80-7585-092-8.

⁶ NĚMEC, Václav a SVITAK, Daniel. *Úvod do poválečného období*. [online]. [cit. 2. 3. 2023]. Dostupné z dejepis.com (dejepis.com)

⁷ *Cestovní ruch v historických souvislostech*. [online]. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z 06_2011_STATISTIKA_A_MY_final.indd (czso.cz)

opouštěli rodiny na několik let s vidinou, že se možná už domů nevrátí. Byli posláni na frontu třeba i do cizí země, kde pobývali v jednoduchých, často rozbitých a nevhledných přístřešcích, a hlavně venku v přírodě. Museli tedy spoléhat hlavně na sebe a na to, aby si dokázali poradit v každé situaci. Tento způsob života je jistým směrem pozměnil a po návratu domů vyhledávali právě tento styl trávení volného času v přírodě. Po válce současně došlo k rozmachu a rozšíření všech forem dopravy, například aut. Cestování mimo jiné usnadňovaly výhodné dopravní spoje.⁸

Po 1. světové válce vzniká první cestovní kancelář pojmenovaná Československá cestovní a dopravní kancelář, společnost s ručením omezeným. Zahájila prodej zájezdů s využitím autobusové a letecké dopravy, doplněné o železniční dopravu. První zájezdy uskutečnila například do Krkonoš, na Štrbské Pleso nebo do Podkarpatské Rusi. Následně rozšířila zájezdy i do zahraničí, například do Rakouských a Švýcarských Alp, později do Francie nebo Itálie. Velmi oblíbenou oblastí byl Jadran. Svou nabídku zájezdů doplnila o vzdálenější destinace, jako například Casablancu v Maroku nebo Káhiru v Egyptě s využitím letecké dopravy. Většina zájezdů trvala 18-20 dní. Cenové nabídky se lišily v závislosti na kategorii hotelu a zejména na způsobu dopravy. Po 5 letech, v roce 1925, kancelář zkrátila svůj název na ČEDOK.⁹ Do roku 1989 existovaly mimo cestovní kancelář ČEDOK ještě další 4 cestovní kanceláře, a to Sportturist, Autoturist, Rekrea nebo CKM.¹⁰

Dále bylo cestování ovlivněno světovou hospodářskou krizí ve 30. letech 20. století nebo 2. světovou válkou, kdy politická situace v Československu ztížila lidem vycestovat za hranice. I přes všechny tyto negativní vlivy však cestování a cestovní ruch nabíraly na své síle.¹¹

2.2. „Vítězný únor“ v Československu

Vítězný únor neboli únorový puč, nebo také únorový převrat chápeme jako počátek nástupu komunistického režimu v Československu a připojení území Československa k Sovětskému bloku. To mělo značné důsledky pro fungování a další život každého

⁸ KČT. *Historie KČT*. [online]. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z [KČT - Historie - Klub \(kct.cz\)](http://kct.cz)

⁹ Čedok. *S Čedokem z Čech až na konec světa*. [online]. [cit. 20.3. 2023]. Dostupné z [Historie | CEDOK](http://historie CEDOK)

¹⁰ ŽELINSKÝ, Libor. *Před rokem 1989 bylo u nás pět cestovek. Teď 250*. [online]. [cit. 1.5. 2023] Dostupné z [Před rokem 1989 bylo u nás pět cestovek. Teď 250 - Žatecký a lounský deník \(denik.cz\)](http://denik.cz)

¹¹ Český statistický úřad. *Cestovní ruch v historických souvislostech*. [online]. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z [06_2011_STATISTIKA A MY final.indd \(czso.cz\)](http://06_2011_STATISTIKA_A_MY_final.indd (czso.cz))

jednoho občana Československa. Cesta k únorovému převratu byla ze strany komunistů dlouhodobě připravovaná a náležitě naplánovaná.¹² Už v roce 1945 byli komunisté nejpočetnější politickou skupinou, která v Československu působila. Rychle se dostali na přední pozice do různých oblastí každodenního fungování československého státu, například se jednalo o oblast zemědělství, financí nebo vlády. V roce 1946 vyhráli komunisté parlamentní volby a předsedou se stal Klement Gottwald.¹³

K převratu směřovala šestidenní krize vlády, která vyústila 25. února 1948. V těchto šesti dnech probíhala různá jednání vlády, řešila se například otázka demise nekomunistických ministrů, kteří byli proti politice komunistů. Ti demisi nakonec podali. Klement Gottwald pobídl obyvatelstvo, aby následující den vyšlo do ulic a hlásalo myšlenku komunistické řešení otázky. Nejvíce lidí přišlo na Staroměstské náměstí. Vystoupili zde i lidé z nekomunistických řad, ale marně. Obyvatelstvo jako by bylo poblázněné komunismem a úplně je převálcovali. Státní bezpečnost zatýkala všechny lidi, kteří zastávali nekomunistické názory. Zatýkali se také například členové národně socialistické strany nebo byl potlačen tisk novin Svobodné slovo. To vše za účelem, aby prezident Beneš přijal demisi ministrů. Vše vyústilo 25. února, kdy prezident Beneš pod nátlakem demisi ministrů přijal, a tím také přijal následné komunistické postupy v Československu. Lidé však stále věřili pozitivním slibům ze strany komunistů. Do vlády byly dosazeny osoby doporučené Klementem Gottwaldem, a tak postupně začaly mizet jakékoli prvky demokracie, což nakonec vyústilo v totalitní komunistický režim. Občané zanedlouho pochopili, že tyto sliby nebudou dodrženy. Důsledky vlády komunistické strany byly dalekosáhlé.¹⁴ Došlo k nepříznivým změnám v oblasti kultury, literatury, školství, územního uspořádání a zcela zaniklo soukromé vlastnictví. V následujících desítkách let komunisté uskutečňovali nezákonné postupy v rozporu s občanskými právy, které ovlivnily veškeré obyvatelstvo Československa. Většině z nich nezbývalo nic jiného než emigrovat.¹⁵ Jeden z dopadů, který se vztahuje k tématu cestování a cestovního ruchu bylo vybudování tzv. „železné opony“. Jedná se o hranici, která oddělovala východní a

¹² ČAPKA, František a LUNEROVÁ, Jitka. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. Brno: Edika, 2012. s. 108-112.

¹³ KOCIAN, Jiří a DEVÁTÁ, Markéta, ed. *1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. s. 11. ISBN 978-80-264-0089-9.

¹⁴ ČAPKA, František a LUNEROVÁ, Jitka. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. Brno: Edika, 2012. s. 123. ISBN 978-80-264-0089-9

¹⁵ KOCIAN, Jiří a DEVÁTÁ, Markéta, ed. *1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. s. 13-15. ISBN 978-80-264-0089-9.

západní blok a zakazovala lidem přes tuto hranici cestovat.¹⁶ Nejtřeženější část hranic byla hranice s Německem. Docházelo zde i k nejčastějším úmrtím v rámci pokusů o přechod.¹⁷

2.3. Období od roku 1948 do roku 1989

Při jakémkoli vyjádření nesouhlasu vůči komunistickému režimu v tomto období (kromě většiny období normalizace) byli lidé trestáni, stíháni, a dokonce i popraveni. Komunisté se snažili o několik bodů, kterých chtěli v Československu svými kroky docílit. Prvním z nich bylo dosadit komunistické zástupce na důležité pozice ve vedení státu a zmocnit se důležitých organizací. Dalším krokem bylo vzbudit strach v obyvatelstvu, které se nesmělo jakýmkoli způsobem negativně vyjadřovat vůči komunistickému režimu. Občanům byla zakázána svoboda projevu nebo shromažďování. Byly přijaty nové zákony, které odřezávaly poslední kusy demokracie, které v Československu ještě zůstávaly. Občané byli trestáni a zatýkáni za demonstrace, petice, protesty, za šíření protiprávních letáků, za konflikty s komunisty nebo za negativní verbální projevy vůči KSČ.¹⁸

V komunistické době byl nedostatek spotřebního zboží, například potravin, hygienických potřeb nebo oblečení. Člověk mimo jiné neměl ani tak pestrou nabídku zboží, jako v porovnání s jinými zeměmi. Kvalita potravin také nebyla na stejné úrovni jako v jiných zemích. Lidé tak často nakupovali na černých trzích nebo v Tuzexech, kde se prodávalo zahraniční zboží vysoké kvality.¹⁹

V období od roku 1948 do roku 1989 se kritéria pro vycestování do zahraničí za účelem turistiky zpřísnila. Cestovní pasy se vydávaly stále menšímu počtu lidí, a to z důvodu přísnějších pravidel jejich vydávání, ale často se tak však stávalo i při jakémkoli nesouhlasu vůči komunistickému režimu. Při každé jednotlivé cestě do zahraničí musel člověk mimo jiné mít ještě výjezdní povolení (doložku). Aby získal výjezdní povolení,

¹⁶ NĚMEC, Václav a BAREK, David. *Převrat v roce 1948 a 50. léta*. [online]. [cit. 15.4. 2023].

Dostupné z dejepis.com (dejepis.com)

¹⁷ MAŠKOVÁ, Tereza a RIPKA, Vojtěch. *Železná opona v Československu: usmrcení na československých státních hranicích v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. s. 16. ISBN 978-80-87912-31-7.

¹⁸ KOCIAN, Jiří a DEVÁTÁ, Markéta, ed. *1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. s. 339-343. ISBN 978-80-264-0089-9.

¹⁹ EMMENRT, František. *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*. Brno: CPress, 2019. s. 25.

musel si obstarat písemné povolení – tzv. devizový příslib, který ho opravňoval uskutečnit cestu do zahraničí.²⁰ Jestliže občan získal devizový příslib, mohl si vyměnit české peníze za zahraniční podle toho, kam chtěl cestovat. Byl to jediný způsob, jak se k zahraničním penězům mohl dostat.²¹ Toto písemné povolení mohl získat od Státní banky československé. Do roku 1956 byly soukromé cesty do zahraničí (včetně lidově demokratických států) regulovány²², hranice byly prakticky zcela zavřené, nebylo možné si ani obstarat pas, neboť se vůbec nevydávaly. Až od roku 1956 počet takových cest pomalu stoupá. První cesty obyvatel Československa do zahraničí se mohly však uskutečnit pouze skrze cestovní kancelář Čedok, jednalo se mimo jiné také o cesty na Západ – například do Rakouska, Nizozemka a Itálie nebo také do Jugoslávie. Cestování však rostlo pozvolně, bylo spíše výsadou a za odměnu.²³ V roce 1962 mohli lidé díky propustkám navštěvovat pohraniční oblast mezi NDR a ČSSR, a to za účelem turistiky. Od roku 1963 se lidem povolilo vycestovat, ale pouze na krátkou dobu a za určitých podmínek do socialistických států. Od roku 1965 do roku 1969 mohli do těchto států cestovat poměrně svobodně.²⁴ Od stejného roku, tedy od roku 1963 mohli lidé vycestovat také do kapitalistických zemí. Od roku 1965 vešel v platnost zákon, který nařizoval, že každý občan cestující do zahraničí si musí obstarat výjezdní doložku ke svému pasu. Od roku 1964 mohli českoslovenští občané cestovat do Maďarska nebo Jugoslávie, a to na základě dohody o volném cestovním styku, k vycestování jim však stačil pouze pas nebo cestovní příloha k občanskému průkazu. Na stejném základě mohli českoslovenští občané cestovat od roku 1965 do Bulharska, od roku 1967 do NDR a od roku 1968 do Rumunska.²⁵

Ovšem v roce 1969 vlivem normalizace došlo k postupnému, a nakonec k úplnému zákazu vycestování na Západ a do Jugoslávie. Normalizaci předcházelo pražské jaro (1968), které se vyznačovalo snahou o reformní změny v socialismu, pražské jaro však bylo definitivně potlačeno invazí vojsk Varšavské smlouvy. Postupně byli vyhazováni pracovníci z nejdůležitějších pozic ekonomiky, kteří se provinili svými anti-socialistickými

²⁰ RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. s. 5. ISBN 978-80-7285-149-2.

²¹ KOUROVÁ, P. *Cestování za socialismu: Výlet na Západ? Sci-fi!*. 1. 11. 2019 [online]. [cit. 17.9. 2023]. Dostupné z [Cestování za socialismu: Komunisté drželi lidi doma | Ábíčko.cz \(abicko.cz\)](http://Cestování za socialismu: Komunisté drželi lidi doma | Ábíčko.cz (abicko.cz))

²² RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. s. 7-10. ISBN 978-80-7285-149-2.

²³ MŮCKE, Pavel a KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2018. s. 182-187. ISBN 978-80-246-4055-6.

²⁴ RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. s. 10-50. ISBN 978-80-7285-149-2.

²⁵ MŮCKE, Pavel a KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2018. s. 165-192. ISBN 978-80-246-4055-6.

názory a postoji mezi lety 1968-1969. Těm, kteří z těchto pozic nebyli odstraněni, však byly udělovány tresty a postihy. Z jakýchkoli dosavadních pokusů o liberalizaci ekonomiky se opět přešlo k přísně centrálně řízenému hospodářství. V tomto období došlo k zavedení významných restrikcí, které se týkaly vycestování do západních zemích a Jugoslávie. Došlo ke zdražení cestovního, k omezení cest na pozvání, bylo zamezeno anonymní vycestování a taktéž se omezily služební cesty. Plně dovoleno však bylo vycestovat do spřátelených socialistických zemí, což bylo podpořeno větším výdejem bezdevizových styků do těchto zemí. Rušila se některá důležitá oprávnění menších cestovních kanceláří, které nabízely zájezdy do zahraničí, a tím prakticky zanikly. Do popředí se tak dostaly zejména Čedok a CKM, které měly být jakýmsi vzorem federálních normalizačních cestovních kanceláří. Národním vzorem normalizačních cestovních kanceláří měly například být Rekrea nebo Tatratur, na Slovensku například Slovakoturist. V roce 1971 byla přijata usnesení, která dovolovala obyvatelům Československa cestovat v rámci československých hranic, došlo tedy k rozvoji dříve regulovaného chatařství, chalupářství a pobytům v přírodě.

Pokles zahraničního cestovního ruchu mezi lety 1968 a 1971 byl však dočasný, již od počátku 70. let začalo cestování do zahraničí opět stoupat (pomalu, ale jistě), ať už se jednalo o příjezdy turistů z kapitalistických nebo socialistických zemí do Československa, tak o výjezdy samotných obyvatel Československa do zahraničí.

70. a 80. léta byla v rámci zahraničního cestovního ruchu charakteristická neustálými změnami.²⁶ Od roku 1972 bylo obyvatelům povoleno do Jugoslávie a kapitalistických zemí vycestovat na základě několika podmínek, například museli vycestovat jen prostřednictvím cestovních kanceláří, nebo skrz pozvání od přímých příbuzných nebo při převzetí dědictví.²⁷ Cesty do zahraničí obyvatel Československa výrazně stouply zejména od roku 1974 (v důsledku ropné krize v roce 1973), z 95 % se jednalo o cesty do spřátelených socialistických zemí. Ve stejném roce se také upravily podmínky pro vycestování do Německé spolkové republiky, odtud zde platily stejné podmínky jako při vycestování do kapitalistických států. V roce 1977 Československo konečně uzavřelo dohodu o volném cestovním styku s Polskem. Ovšem na základě několika stávek odehrávajících se v roce 1980 v Polsku se Československá vláda rozhodla výrazně snížit

²⁶ MŮCKE, Pavel a KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2018. s. 90-110. ISBN 978-80-246-4055-6.

²⁷ RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. s. 10-54. ISBN 978-80-7285-149-2.

množství výjezdů do Polska, o rok později volný cestovní styk zrušila úplně. K mírnému uvolnění došlo až v roce 1985.

Dopady na cestování v důsledku druhé ropné krize v roce 1979 však byly zřetelnější než při první ropné krizi, došlo ke zdražení cen zájezdů, lidé tedy hledali cenově přijatelnější varianty toho, jak strávit svůj volný čas. Opět se stalo oblíbeným chatařství a chalupářství, a to až do počátku 80. let.²⁸

V roce 1982 se podmínky pro vycestování rozšířily. Výjezdy do zahraničí však byly regulovány na pár cest za rok. V roce 1985 bylo částečně obyvatelům umožněno uskutečňovat individuální cesty do zahraničí, opět na základě určitých podmínek.²⁹ Například do Maďarska obyvatelé Československa vycestovat mohli, museli si však obstarat maďarské forinty, které mohli obyvatelé Československa od poloviny 80. let získat pouze dvakrát do roka, a to z důvodu jejich nedostatku.³⁰ Cestování se však stávalo více a více volnějším. V prosinci roku 1989 byl přijat nový devizový zákon, v roce 1990 ho však nahradil další zákon, který byl ještě o něco volnější.³¹ Nejvýraznější změnou bylo zrušení výjezdních doložek, které vzešlo v platnost 4. prosince 1989.³² Nejoblíbenější dovolenou Československých občanů do roku 1989 se stala Jugoslávie.³³

Jinak tomu však bylo u pracovních cest, tedy cest nikoli za účelem volnočasové turistiky. V tomto směru lidé hojně cestovali již před rokem 1989, v nějakých obdobích ve větší intenzitě, v jiných obdobích v menší. Počet pracovních cest od 40. let po každé desetiletí mnohonásobně stoupal.

Na přelomu 40. let mluvíme o 10 000 služebních cest, na přelomu 50. let o 70 000 služebních cest a na přelomu 60. let pak o 140 000 služebních cest. S tímto množstvím cest však souvisely problémy s nedostatkem deviz (zejména na konci 50. let), což se vyřešilo

²⁸ MŮCKE, Pavel a KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2018. s. 108-172. ISBN 978-80-246-4055-6.

²⁹ RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. s. 10-20. ISBN 978-80-7285-149-2.

³⁰ KRÁTKÁ, Lenka a MŮCKE, Pavel, ed. *Za hranice služebně: pracovní cesty z Československa do zahraničí v letech 1945 až 1989*, Praha: Karolinum, 2021. s. 172. ISBN 978-80-246-4998-6.

³¹ RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. s. 10-54. ISBN 978-80-7285-149-2.

³² KRÁTKÁ, Lenka a MŮCKE, Pavel, ed. *Za hranice služebně: pracovní cesty z Československa do zahraničí v letech 1945 až 1989*, Praha: Karolinum, 2021. s. 178-179. ISBN 978-80-246-4998-6.

³³ EMMERT, František. *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*. Brno: CPress, 2019. s. 24. ISBN 978-80-264-2834-3.

tzv. bezdevizovými styky na základě bilaterální smlouvy, která spočívala ve výměně stejného počtu osob cestujících z a do Československa. Tyto bezdevizové styky na základě bilaterální smlouvy se však uskutečňovaly nejvíce se zeměmi východního bloku. Jednalo se však i o země západního bloku – př. Rakousko nebo o země třetího světa. Kromě bilaterální smlouvy existovaly ještě multilaterální nebo předjednané kontrakty. Pracovníci cestující do zahraničí museli být před odjezdem poučeni o svých právech a povinnostech a u některých profesí se ověřovala úroveň jejich pracovních dovedností. Měli být náležitě do zahraničí připraveni, ať už z hlediska odborné a politické průpravy, tak z hlediska adekvátní jazykové úrovně. Hojně tak vznikaly různé jazykové kurzy, které pracovníkům poskytovaly ideální jazykovou přípravu na cestu. Co se týče práv, měli právo na lékařskou pomoc v zahraničí, na jakékoli rady od lidí k tomu určených a také měli mimo jiné právo na to, aby je zaměstnavatel uvolnil z práce několik dnů před cestou. Ve 40. a první polovině 50. let se cestovalo nejvíce vlakem, autobusy či loděmi, nejméně letadlem, jehož doprava se rozšířila až od druhé poloviny 50. let. Od 60. let se pracovní i volnočasové cesty masivně zvýšily, a tudíž došlo také k velkému nárůstu v žádostech o vydávání pasů a víz. Od roku 1966 již nemuseli lidé pasy vracet příslušným orgánům, ale mohli si je nechat ve vlastním držení. Nástupem normalizace v roce 1968, respektive v roce 1969, nesli zaměstnavatelé odpovědnost za správné doporučení zaměstnanců pro pracovní cesty do zahraničí, doporučovat měli jen takové osoby, které vzorně chodí do práce a plní veškeré úkony, které se po nich požadují.³⁴

2.4. Pád železné opony – rok 1989 do poloviny 90. let 20. století

Období vlády komunistické strany trvalo do listopadu 1989, kdy díky Sametové revoluci došlo k pádu komunistické strany a hranice mezi východním a západním blokem se otevřela.³⁵ Pád komunistického režimu v Československu nazýváme termínem Sametová revoluce. Ta se odehrávala v rozmezí od 17. listopadu 1989 do 29. listopadu 1989. Vyznačovala se masovými shromážděními, demonstracemi, průvody (například průvod z Albertova na Vyšehrad), vysokoškolskou, divadelní nebo generální stávkou. Tato masová shromáždění se uskutečňovala v Praze (například na Václavském náměstí nebo na

³⁴ KRÁTKÁ, Lenka a MŮCKE, Pavel, ed. *Za hranice služebně: pracovní cesty z Československa do zahraničí v letech 1945 až 1989*, Praha: Karolinum, 2021. s. 7-197. ISBN 978-80-246-4998-6.

³⁵ NĚMEC, Václav a BAREK, David. *80. léta, Sametová revoluce*. [online]. [cit. 6.6. 2023]. Dostupné z dejepis.com (dejepis.com)

Letné), Brně nebo Bratislavě. Tato událost se stala jakýmsi mezníkem v dějinách Československa a českého státu, který řada lidí, kteří tento život před rokem 1989 zažili a živě si ho pamatují, používá jako dělitel tehdejší a dnešní doby.³⁶

30. listopadu 1989 došlo ke zrušení výjezdních doložek, a to s platností od 4. prosince. Od této doby tedy můžeme mluvit o svobodném cestování do zahraničí.³⁷ Od prosince téhož roku se tedy postupně odstraňovala „železná opona“, neboli ostnaté ploty a zátarasy podél hranic s Rakouskem a Německem, které oddělovaly západní svět. Pro přechod přes hranice byl nyní potřeba pouze cestovní pas. Ihned se začaly u hranic tvořit klidně i několikakilometrové kolony. Většina lidí ihned vycestovala do Rakouska, často jen proto, že byli zvědaví, jak vypadá svět, kterým jim byl do dnešní doby nedostupný.³⁸ Zmizela cenzura a každý občan byl nyní svobodný ve všech možných směrech. Regály se pomalu začaly zaplňovat všemožným zbožím, ať už se jednalo o různé druhy potravin nebo například západní elektroniku, lidé si zvykali na to, že se již nemusí šít oblečení na míru, ale že si ho můžou libovolně koupit v každém druhém obchodě. Cesty na západ, zejména do Rakouska a Německa, uskutečňovali občané Československa zejména kvůli nákupu kvalitnějšího, levnějšího nebo u nás nedostupného zboží. Oblíbeným zbožím byla elektronika (zejména lednice a televize), textil nebo boty. Kromě toho ale také ve velkém skupovali vše, na čem stála cedule „sleva“. Často se také pořádaly jednodenní zájezdy přímo určené na nákup zahraničního zboží, například do Norimberku. Postupem času se však v zahraničí začaly objevovat cedule, na kterých bylo napsáno, aby zde Češi nekradli, byl to tedy vcelku nelichotivý odraz české společnosti.³⁹

Díky velkému přílivu lidí, kteří cestovali do západních zemí se v pohraničních oblastech budovaly tržnice, které se velmi rychle staly populární. Prodáváno se zde oblečení, levná elektronika a mimo jiné také sádroví trpaslíci. Největší tržnice byla u vsi Potůčky, kde se hraniční přechod otevřel v roce 1991. K místním prodávajícím se přidali i Vietnamci a tržnice se stala natolik populární, že se zde sjížděli lidé, jak z Česka, tak ze západních zemí. Kolem tržnice se začaly stavět hotely, penziony, restaurace a sportoviště. Jak rychle se však tržnice staly populární, stejně rychle jejich popularita upadla. Stalo se

³⁶ EMMERT, František. *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*. Brno: CPress, 2019. s. 7-196. ISBN 978-80-264-2834-3.

³⁷ MŮCKE, Pavel a KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2018. s. 178-179. ISBN 978-80-246-4055-6.

³⁸ EMMERT, František. *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*. Brno: CPress, 2019. s. 209-215. ISBN 978-80-264-2834-3.

³⁹ RADOVANOVIČ, Dušan (ed.). *Svobodná a divoká 90. léta: příběhy z doby, kdy bylo možné téměř vše*. Praha: Radioservis, 2017. s. 16-17. ISBN 978-80-87530-15-3.

tak zejména díky budování nákupních center v okolí a prodávalo se zde totožné zboží jako na tržnicích.

Od pádu komunistického režimu v Československu se postupně začaly objevovat první změny ve společnosti a veřejném dění. Uskutečnily se první svobodné volby, kterých se účastnilo rekordních 96 % voličů. Důvodem byly zejména obavy o to, aby se nevrátil minulý režim, ale i touha po svobodné volbě. Další změnou bylo zavedení prvních bankomatů, které téměř 20 let běžně fungovaly v západních státech. Dalším významným milníkem bylo zrušení trestu smrti v roce 1990. Mimo jiné také docházelo k přejmenování ulic, stanic metra, parků, náměstí, ale i měst. Z města Gottwaldov se například stal opět Zlín, místo stanice Leninova vznikla stanice Dejvická a místo Leninovo náměstí vzniklo Vítězné náměstí. Docházelo také k odstraňování soch, které oslavovaly minulý komunistický režim.

V roce 1991 k rozpuštění sovětských vojsk a pár měsíců na to ke zrušení Varšavské smlouvy, která spečetovala vzájemnou vojenskou pomoc, spolupráci a přátelství států východního bloku.⁴⁰

V tentýž roce, v roce 1991 vyšel v platnost nový zákon, v jejímž znění stálo, že každý občan ČSFR má svobodnou volbu vycestovat do zahraničí pouze na základě cestovního pasu. Ze zahraničí má také svobodnou volbu návratu. Přejít je však možný pouze na hraničních přechodech.⁴¹ Oblíbeným turistickým cílem se stalo italské letoviště Bibione, kam od 90. let mířilo velké množství Čechů a Slováků. Oblíbeným se stalo zejména z důvodu nízkých cen hotelů a kempů, teplým klimatem a dobrou dostupností. I přesto si však dovolenou v Bibione nemohl dovolit úplně každý.

V roce 1985 podepsaly Belgie, Nizozemsko, Německo, Francie a Lucembursko Schengenskou dohodu. Roku 1990 státy podepsaly úmluvu k provedení Schengenské dohody, která o pár bodů rozšířila původní smlouvu. Cílem dohody bylo odstranění hraničních kontrol na vnitřních hranicích jednotlivých členských států a usnadnění přepravy zboží i služeb. K samotnému odstranění hraničních kontrol došlo až v roce 1995. Ve stejném roce k dohodě přistoupily také Španělsko a Portugalsko. V následujících letech se k schengenské spolupráci přidávaly další a další státy. Pro volném cestování bez

⁴⁰ RADOVANOVIČ, Dušan (ed.). *Svobodná a divoká 90. léta: příběhy z doby, kdy bylo možné téměř vše*. Praha: Radioservis, 2017. s. 23-119. ISBN 978-80-87530-15-3.

⁴¹ *Zákony pro lidi. Zákon č. 216/1991 Sb.* [online]. [cit. 4.10. 2023]. Dostupné z [216/1991 Sb. Zákon o cestovních dokladech a cestování do zahraničí \(zakonyprolidi.cz\)](https://zakonyprolidi.cz)

nutnosti hraničních kontrol se přidala také Česká republika a Slovensko, a to až v roce 2007, čemuž však předcházelo vstoupení České republiky do Evropské unie v roce 2004.⁴² Já se však v mé práci vztahuji primárně k období před začleněním států do Schengenského prostoru, tedy do doby, kdy cestování nebylo ničím usnadněno.

⁴² Celní správa České republiky. *Schengenská spolupráce*. 3. 1. 2020. [online]. [cit. 9.10. 2023]. Dostupné z [Celní správa ČR \(celnisprava.cz\)](http://celnisprava.cz)

3. Metodologie výzkumu

Metodologií rozumíme použití konkrétních metod, díky kterým dojdeme k vědeckým a teoretickým cílům zkoumaného prvku. S použitím určité a adekvátní techniky sběru dat, můžeme nalézt takové informace, které jsou pro náš výzkum klíčové.⁴³

3.1. Cíle výzkumu

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jaký dopad mělo otevření hranic v roce 1989 na konkrétní aktéry, které jsem si zvolila do svého výzkumu z oblasti Zlínska. Rok 1989 je jedním z nejvíce klíčových roků v našich dějinách, v Československu došlo k pádu komunistického režimu a obyvatelům se otevřely hranice na Západ. Nyní měli možnost vycestovat tam, kde si možná vždycky přáli, ale nebylo jim to umožněno. Anebo teky ne, je možné, že rok 1989 pro ně nebyl tolik revoluční jako pro jiné a takovou změnu v jejich životech ani nepocítily. To vše se budu snažit v mé bakalářské práci zjistit skrz metodu orální historie, která je založena na rozhovoru mezi tazatelem a narátorem. Je založena na vyprávění narátorů, kteří zažili konkrétní události ve svých životech. Byli samotnými aktéry v dané situaci, což je pro mou práci a pro můj výzkum to nejcennější.

Cílem mé práce je tedy pochopení konkrétních životních příběhů a zážitků po roce 1989, jelikož jsem je já sama nemohla zažít a mohu je pochopit jen tak, že se na ně zeptám druhých. Pamětníci zažili toto období na vlastní kůži a pomůžou mi tak nahlédnout na dobu, kdy jsem se ještě ani nenarodila. Budou mě zajímat první cesty aktérů do zahraničí, jaké dopravní prostředky k tomu využili, jaké strasti nebo slasti je na cestách potkaly, jaký celkový vliv na ně mělo období po roce 1989 nebo, co si vlastně o tomto celém období myslí nyní. Bude mě nejvíce zajímat, jakým způsobem a s jakou vášní budou své zážitky vyprávět a co do svého vyprávění zahrnou a jak budou ve vyprávění postupovat. Budu si všimnout veškerých mimických výrazů, které mohou prozradit o daném vyprávění také hodně, ať už se jedná o radost, smutek, klid, štěstí a jiné. Mimo jiné se chci zaměřit také na sledování gest a očního kontaktu. Získaná data následně sesbírám, zanalyzuji a následně je zhodnotím. Bude zajímavé sledovat, jak se do každého z nich vryl rok 1989.

⁴³ OLECKÁ, Ivana a IVANOVÁ, Kateřina. *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, o. p. s., 2010. s. 6. ISBN 978-80-87240-33-5.

3.2. Metoda výzkumu

Orální historie u nás vzniká po roce 1989, stejně jako v ostatních zemích socialistického bloku. První výzkum praktikovaný metodou orální historie započal v roce 1995, kdy se poprvé začali zkoumat vysokoškolští studenti a jejich poznatky z roku 1989. K dalšímu vývoji orální historie došlo v roce 2000, kdy bylo založeno Centrum orální historie v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Dále byla v roce 2007 založena Česká asociace OH a mimo jiné také vznikl v roce 2008 magisterský obor orální historie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, orientován na soudobé dějiny. Vznikla i řada míst přímo určených na řešení úskalí a jiných problémů skýtající orální historii. Orální historie se dělí na dvě úrovně – na akademickou a laickou. Akademický přístup se využívá ve výzkumem v různých institucích nebo na vysokých školách. Laický přístup se používá při soukromých výzkumech a je charakteristický tím, že ho badatel dotuje sám. Neznamená však, že tento přístup je nedokonalý a nevyznačuje se ani neznaností výzkumníka, musí být však prováděn v souladu s etikou a se zvolenými metodologickými postupy.

Orální historie je výzkumná metoda, která zkoumá konkrétní příběhy lidí skrz jejich vlastní vyprávění. Co výzkumníka tedy v orální historii zajímá je příběh pamětníků. V rámci vzájemného dialogu se výzkumník snaží poznat konkrétní událost či zážitek v životě pamětníka. V rozhovoru se stává subjektem pamětník, kterému výzkumník pokládá konkrétní otázky, aby tak mohl porozumět podstatě vyprávěného příběhu. V momentě vyprávění výzkumník přestává být předmětem a stává se objektem, to znamená, že naslouchá pamětníkovi, který vypráví. Ale nemusí v tomto uspořádání setrvat, role si mohou během dialogu libovolně vzájemně prohazovat. Vzájemnou interakcí tak vzniká příběh, který je pro orálně-historickou metodu charakteristický. Výzkumník si současně všechny získané odpovědi zaznamenává.⁴⁴ Zaznamenává je audio formou nebo video formou. Tyto záznamy si poté pečlivě uloží pro pozdější analýzu. Základem orální historie je tedy dialog, výzkumník nepracuje s materiály získanými z jiných zdrojů, z cizích nahrávek nebo odposlechů, ale vychází pouze ze svých získaných rozhovorů. V mém výzkumu budu používat dva termíny, které jsou v orální historii jedny z nejdůležitějších, a to „tazatel“ a „narátor“. Nejenom, že tazatel klade otázky, ale také

⁴⁴ PETRÁŠ, Jiří. *Příběh je základ... A lidé příběhy potřebují... Aneb teoretické a praktické aspekty orální historie: (sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích)*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2010. s. 6-22. ISBN 978-80-87311-14-1.

používá řadu nonverbálních projevů či jiných slovních projevů. Při vyprávění například druhé osobě přitakává, občas doplňuje různá data, pojmy. Pod termínem narátor myslíme pamětníka, tedy druhou osobu, se kterou vedeme dialog a která vypráví konkrétní životní příběh. Orální historii využívá ke svému výzkumu řada oborů, jako například sociologie, antropologie, lingvistika, muzikologie, psychologie, politologie a mimo akademiků ji využívají i laici.⁴⁵

Můj výzkum je zaměřen na mapování konkrétních příběhů narátorů/narátorek již výše zmíněnou metodou **orální historie**. Skrze rozhovory s narátory se budu snažit poznat zážitky jednotlivých lidí, které jsem do výzkumu zvolila. Orální historie je charakteristická svým kvalitativním charakterem. Kvalitativní metoda se vyznačuje tvorbou dat, jejich analýzou a následnou interpretací.⁴⁶ Vyznačuje se celkovým odproštěním se od jakýchkoli statistických nebo kvantifikujících strategií a nahlíží na dané problémy individuálně a do hloubky. Hledá specifičnost jednotlivých jevů, fenoménů nebo problémů. Nesnaží se data zobecnit na populaci. K takovému zobecnění by bylo navíc potřeba většího množství lidí, ze kterého by šel vyvodit závěr daného výzkumu. Ale v rámci použití metody orální historie by to byla velká škoda, jelikož právě skrz tuto metodu můžeme nahlédnout na konkrétní postoje a prožitky pamětníků, jejichž konkrétní zážitky se nedají v žádném případě kvantifikovat. Díky kvalitativní metodě můžu sesbírat informace od jednoho narátora, které následně můžu srovnávat s informacemi získaných od dalších narátorů. Komparace je tedy jedna z klíčových technik, kterou v mém výzkumu využiji. Konkrétní zážitky narátorů můžu postihnout jen skrze rozhovor (interview), který je svázan s životopisným vyprávěním lidí. Povahou výzkumu je tedy narativní vyprávění pamětníků.⁴⁷ Rozhovor v orální historii chápeme jako takovou metodu získávání informací, která je vedena za účelem poznání konkrétních životních událostí ve vymezeném období v životě jedince. Charakteristická je i svým specifickým a asymetrickým vztahem mezi tazatelem a narátorem. Tato asymetrie je chápána ve dvou rovinách. První rovina je ta, že se snažíme poznat konkrétní událost otázkami, které klademe narátorovi, ale druhou rovinou je to, že se tento vztah snažíme během rozhovoru

⁴⁵ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana Trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 18-25. ISBN 978-80-246-5335-8.

⁴⁶ STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.

⁴⁷ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana Trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 24-151. ISBN 978-80-246-5335-8.

překonat. A to právě tím, že v rozhovoru volíme takové kroky, aby narátor vůči nám cítil důvěru a mohl se co nejvíce otevřít. Vybudování důvěry je jedním z nejdůležitějších předpokladů rozhovoru. Jen při projevené důvěře se může narátor skutečně otevřít a být zcela upřímný. Snažíme se vést rozhovor co nejpřirozeněji a co nejvíc nejnenučeně. Do této dvojice tazatel-narátor však přistupuje ještě třetí osoba, v mém případě se například jedná o vedoucího bakalářské práce nebo budoucího hodnotitele práce. Tato „trojjediná vazba“, jak ji nazval R.J. Grele, je patrná v celém průběhu rozhovoru, jak na straně tazatele, tak na straně narátora. Specifikum orální historie je zkoumat události v minulosti skrz rozhovor, který probíhá v přítomnosti, a to s vědomím, že získaná data budou použita v budoucnosti.⁴⁸

Má bakalářská práce je založena na životopisném vyprávění narátorů, přesto však bylo potřeba, abych si vytvořila okruh otázek, na které se budu narátory dotazovat, abych získala veškeré informace k mé práci. Vytvořila jsem si tak okruh otázek, které mi budou sloužit ke komplexnímu poznání konkrétních zážitků narátorů. Otázky jsem koncipovala tak, aby byly jasné a stručné. Jestliže jsem ale dostala všechny odpovědi, které jsem pro svůj výzkum potřebovala, již jsem otázky narátorům nepokládala. Nejvíce mě tak zajímalo, jaký život narátoři prožili, jaké měli dětství, jakého vzdělání dosáhli a mezníky v jejich životě, které pro ně byly zásadní. Dále mě zajímalo, jak prožívali minulý režim, jaké si prožili strasti a slasti. Nakonec mě zajímala klíčová oblast mého výzkumu a to, zda si narátoři pamatovali prvotní okamžiky, když zjistili, že se v roce 1989 otevírají hranice do svobodného světa, odkud se o této informaci dozvěděli, jaké měli prvotní pocity, po jaké době po otevření hranic na Západ vycestovali, kam, na jakou dobu a za jakým účelem. Nakonec mě zajímaly jejich dojmy z cest, jaké zážitky na cestách prožili a jak se změnila jejich úroveň cestování po roce 1989 a jaký měl pro ně celkový dopad revoluce a otevření hranic.

Jelikož jsem chtěla výzkum realizovat na základě pamětnických vzpomínek narátorů žijících na Zlínsku⁴⁹, jakožto v oblasti, která je mi velmi blízká, protože jsem se zde narodila a vyrůstala celý svůj život, zvolila jsem narátory/narátorky právě z této oblasti. Konkrétně se jedná o mé blízké osoby, tedy o rodinu, známé a sousedy. Jedná se tak o nejdůležitější předpoklad výběru.

⁴⁸ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana Trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 160-162. ISBN 978-80-246-5335-8.

⁴⁹ Viz příloha č. 3.

Rozhovory vedené s rodinou nebo blízkými je v orální historii velmi specifická metoda výzkumu. Tato metoda s sebou nese řadu výhod či nevýhod, které by však měl výzkumník znát, aby mohl předpovídat jaký zásah bude mít jeho výzkum na jeho blízké. Nejdůležitějším prvkem je důvěra, je třeba s nimi probrat otázku anonymity, jak se bude s jejich informacemi zacházet a ke kolika lidem se tyto informace dostanou. Měli by vědět za jakým účelem práci píšu, čím jsou pro mě rozhovory s nimi důležité a jak konkrétně budu v rozhovorech postupovat. Je třeba mít na mysli, že každý člověk neboli každý člen rodiny má svou jedinečnou osobnost, proto je potřeba mít tuto věc namysli již před vedením rozhovorů a náležitě se na každý rozhovor připravit zvlášť. Je třeba pracovat s tím, jak se cítili, když zjistili, že mám v plánu psát historickou práci a na základě toho pak s nimi náležitě jednat. Pamětníci by měli mít pocit, že chtějí s námi sdílet své zážitky z minulosti, neměli by se cítit nuceni. Výzkumník by měl umět pamětníky tématem nadchnout, toho jde s jistotou docílit vždy, když se narazí na téma citové zaangażovanosti konkrétních událostí v životě. Rodinní příslušníci by měli mít pocit, že výzkumníka pouze zajímá jejich příběh a že je rozhodně nechce soudit nebo stát na něčí straně, nebo ještě hůř, neměli by mít strach, že se určité informace v budoucnu použijí proti nim. William Fletcher ve své knize *Recording Your Family History* doporučuje řadit otázky kladené narátorům v historickém výzkumu do 3 kategorií– 1) soukromý život – zde spadá narození, dospívání, svatba, povolání, narození dětí a další, 2) historické události, které sami zažili – ze strany mého tématu práce se může například jednat o komunistické období, období normalizace anebo pád železné opony, 3) konkrétní zážitky, hodnoty, životní zkušenosti a jiné. Toto řazení jsem využila právě ve svém výzkumu. Výrazným pozitivem v rozhovorech vedených s rodinnými příslušníky a blízkými je ten, že řeknou to, co by cizímu člověku nikdy neřekli. Dalším pozitivem je, že výzkumník zjistí něco více o svých příbuzných, něco, na co by se třeba nikdy neměl příležitost zeptat.⁵⁰

Výzkum jsem chtěla provádět alespoň na 5 různých narátorech a sesbírat tak 5 různých rozhovorů s více než 6 neobyčejnými zážitky.

Můj výběr vzorku závisel na věku narátorů, ale jen do té míry, aby splňovali předpoklad, že v roce 1989 již žili a dané období si pamatují. Nevolila jsem tedy takové narátory, kterým je nyní méně než 40 let, a tudíž si toto období nemohou pamatovat a to

⁵⁰ YOW, Valerie Raleigh. *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. 2. vydání. Kalifornie: AltaMira Press, A Division of Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2005. s. 253-274. ISBN 978-0759106550

proto, protože jim v roce 1989 bylo méně jak 6 let. Protože je můj výzkum zaměřen na rok 1989 a na období po tomto roce, bylo pro mě důležité vybrat takové osoby, které dané období osobně zažili a pamatují si ho. Nezáleží, jestli byli v roce 1989 dětmi nebo dospělými, protože z obou těchto skupin lze získat kvalitní a specifické poznatky. Kromě toho, každá z těchto skupin si období pamatuje nebo vnímá trochu jinak, a to buď z pohledu dítěte (opět zde platí podmínka, aby jim bylo více jak 6 let), nebo již dospělého člověka. Při mém výběru nehrálo roli ani pohlaví, naopak jsem se snažila, aby zastoupení žen a mužů bylo poměrně na stejné úrovni.

Při výběru narátorů nehrál roli ani sociální status jednotlivců, tedy jaké povolání v daném období vykonávali, jaké měli vzdělání nebo jaký měli majetek.

Do svého výzkumného vzorku jsem nakonec sesbírala 7 různých rozhovorů od 7 narátorů mužského i ženského pohlaví a různého věku. Což splnilo, a dokonce i předčilo můj předpoklad počtu 5 osob. Konkrétně se jedná o 4 ženy a 3 muže.⁵¹ Mým cílem bylo vybrat poměrně stejné zastoupení mužů i žen, nakonec však převažují ženy v poměru 4:3. Na mou práci to však přílišný vliv nemá. Vybraní narátoři nyní žijí, jak ve městě, tak na vesnici, všichni však pochází ze Zlínska, což byl hlavní předpoklad pro můj výběr. Vzorek vybraných narátorů žije ve 4 různých oblastech, konkrétně se jedná o město Zlín, město Fryšták, obci Lukov a obci Veselá.⁵² Věk narátorů je v rozmezí od 51 do 72 let a v roce 1989 jim bylo mezi 17 až 38 lety.⁵³ To splňuje můj předpoklad výběru na základě věku, který jsem si stanovila. Můj vzorek se tedy skládá, jak z jedinců, kterým bylo v roce 1989 pod 18 let, tak z jedinců, kteří již v dané době byli dospělými lidmi. Mám k dispozici zážitky dospívajících lidí, tak zážitky již dospělých osob.

3.3. Realizace rozhovorů

Před realizací rozhovorů bylo potřeba, abych se na ně nejprve náležitě připravila skrz teoretickou průpravu. Bylo tedy potřeba vědět, co přesně vedlo k okolnostem uzavření hranic, kdy se hranice opět otevřely, co způsobilo toto otevření a další potřebné informace týkající se této tematiky. Jakékoli mezery, které mi zůstávaly nezodpovězeny jsem doplnila

⁵¹ Viz graf č. 2, příloha 1.

⁵² Viz graf č. 1, příloha 1.

⁵³ Viz graf č. 3, příloha 1.

skrz četbu a studium. Až teprve po této fázi přišel čas na tvorbu otázek, kterými se budu v případě potřeby dotazovat všech narátorů. Při tvorbě otázek jsem si kladla, co přesně chci zjistit a co mě vůči mé bakalářské práci zajímá nejvíce. Vzniklo tak pár otázek, které se vztahují k období před rokem 1989 i po něm.

Dále bylo potřeba si stanovit, kde se budou rozhovory odehrávat. Uvažovala jsem nad třemi různými variantami. První varianta byla, že se rozhovor uskuteční v mém domě, kde pozvu každého pamětníka. Druhá varianta byla taková, že rozhovor uskutečním v domě pamětníka. Třetí varianta bylo uskutečnění rozhovoru na nezávislém místě, tedy ani v mém domě a ani v domě pamětníka, ale například v kavárně, v parku apod. Nakonec jsem však zvolila druhou variantu a každý rozhovor jsem tak uskutečnila v domě pamětníka. Důvodů pro toto rozhodnutí jsem měla několik. Chtěla jsem, aby se narátoři při vyprávění cítili co nejvíce komfortně a byli schopní se mi plně otevřít. Dospěla jsem k tomu, že tak se mohou cítit jen když budou na místě, které jim je vnitřně blízké, na místě, kde mají jistotu a dobře ho znají. Jejich domov. Dalším důvodem, proč jsem vybrala tuto variantu byla úspora času narátorů. Tím, že se rozhovor odehrával v jejich domovech, si na něj mohli vynahradiť méně času, než kolik by ho potřebovali na cestu tam a zpět, když by se rozhovor odehrával na jiném místě. Kromě toho by mě samotné přišlo nevhodné po někom z narátorů chtít, aby kvůli mému rozhovoru do mé bakalářské práce přijeli ještě ke mně domů. Uskutečnění rozhovorů v domovech pamětníků jsem si však mohla dovolit i z toho důvodu, že všechny pamětníky osobně znám a každá společná návštěva za jakýmkoli účelem je potěšení pro obě strany. Kdybych prováděla rozhovory s cizími lidmi, zvolila bych spíše neutrální místo. Všechny rozhovory probíhaly venku na terase za krásného slunečného počasí, které povzbuzovalo k dobré náladě.

S každým narátorem jsem se telefonicky nebo osobně domluvila na předem stanovené datum návštěvy. Rozhovory probíhaly od května do října roku 2023. Před začátkem rozhovoru jsem se s každým narátorem snažila „prolomit ledy“ jednoduchou komunikací. Hlavně z toho důvodu, aby mezi námi nestála zeď, která by blokovala následný průběh rozhovoru a která by neumožňovala pamětníkovi se pořádně uvolnit. Následně jsem narátorovi vysvětlila, za jakým účelem uskutečňuji rozhovor, kde budu získané informace uvádět, jak s nimi naložím a co se s nimi bude dít. Následně jsem mu sdělila, jak budu data nahrávat, vysvětlila jsem mu, že k tomu použiji diktafon, který mi pomůže získaná data zaznamenat a umožní mi skrz uložení záznamu později danou konverzaci libovolně přehrávat. Ovšem s tím dodatkem, jestli s tímto postupem souhlasí. Dále jsem jim

zdůraznila, že se nemusí obávat, že bych záznamy využila pro jiné účely než pro mou práci.

Následně bylo potřeba se dohodnout, jak budou v mé práci vystupovat. Shodli jsme se na tom, že v mé práci budu uvádět pouze jejich křestní jména. Domluvili jsme se také na tom, že uvedu jejich věk, profesi a místo bydliště. Všichni narátoři s podmínkami souhlasili a nyní mohl přijít na řadu samotný rozhovor. Má pozornost se ubírala k poznání jejich životních příběhů s ohledem na výzkumné otázky. Zapnula jsem diktafon a pobídla jsem je, aby začali vyprávět své životní příběhy, tedy, kde vyrůstali, jaké bylo jejich dětství, jaké profese v životě vystřídali, jak trávili volný čas a postupně jsme se dostali až do období kolem roku 1989 a do poloviny 90. let 20. století. Rozhovory byly ukončeny ve chvíli, kdy mi narátoři dovyprávěly své životní příběhy a kdy jsem dostala odpovědi na všechny mé výzkumné otázky. Během rozhovorů jsem si všímala veškerých detailů, jejich nonverbální komunikace, jejich mimiky, gest, pomlk, pauz a dalších. Prostě všeho, co se v dané chvíli zkoumat dalo. Rozhovory většinou trvaly kolem 30 minut, nejdelší z nich trval téměř hodinu. Pro mě však byly třicetiminutové rozhovory zcela dostačující ke zjištění všech potřebných informací do své práce. Během rozhovorů jsem občas zkontrolovala diktafon, jestli nahrává, protože technika může občas selhat. Vždy však ale všechno fungovalo tak, jak mělo. Záznamy jsem si ihned uložila a náležitě jsem je okódovala, tzn. označila je jménem daného narátora a datumem jejich pořízení. Narátorům jsem poděkovala za uskutečnění rozhovoru a rozloučila se s nimi. Takto jsem postupovala obdobně u všech narátorů.

Každý rozhovor jsem si následně přepsala do dokumentu a ke každému z nich jsem popsala veškerá gesta a mimiku, které narátoři používali a další mé poznatky a pocity z rozhovorů, tedy, jak rozhovory plynuly, jestli se nenaskytly případné problémy nebo jakékoli další prvky, které byly potřeba si zaznamenat. Následně jsem měla rozhovory připravené na důkladnou analýzu.

3.4. Etika výzkumu

Je třeba mít na mysli, že výzkum by měl být v souladu s etikou, jak s procedurální etikou, tak s mikroetikou. Výzkumník by měl respektovat, jak soukromé informace a autorská práva, tak také občanské a zákonné povinnosti. Výzkumník by měl narátorovi před rozhovorem sdělit to, za jakým účelem je výzkum prováděn, jaké jsou cíle výzkumu a

jaké metody ve výzkumu chce použít. Je mu potřeba také sdělit, jaké má práva, například, že má právo anonymizace nebo autorizace. Následně by mu mělo být sděleno, co se stane s jeho nahrávkou a jak bude využita v konkrétní práci. Je doporučeno, aby výzkumník s narátorem sepsal informovaný souhlas s výzkumem a se zpracováním osobních údajů. Výzkumník by měl výzkum brát za důvěrný do té doby, než bude zveřejněný.⁵⁴

1) Procedurální etika

Je založena na etických kodexech, na legislativě, zákonech nebo zákonících (př. občanský zákoník). Výzkumník odpovídá za přesný a objektivní výzkum v souladu se zákony. Řídí se zásadou neubližování, a to buď fyzického nebo psychického. Nesnaží se na druhou osobu tlačit nebo mu podněcovat jiné názory nebo myšlenky. Nezkresluje získaná data v rámci interpretace.⁵⁵

2) Mikroetika

Výzkumník musí brát v potaz několik faktorů, při jejichž nedodržení může dojít k ovlivnění celého procesu rozhovoru. Výzkumník by měl být vůči druhé osobě empatický, měl by být citlivý, mít k ní respekt, měl by odhadnout, jestli se narátor necítí nepohodlně, například při kladení specifických otázek. Je potřeba, aby výzkumník dokázal odhadnout každý krok, který v rozhovoru udělá, který může být spojený s možnými následky, musí tedy předpovídat jakékoli možné problémy, které se během výzkumu můžou naskytnout a musí si s nimi také umět poradit. Je tedy potřeba dbát na to, abychom narátory emočně či fyzicky jakýmkoli způsobem nepoškodili.⁵⁶

S etikou jde ruku v ruce anonymizace. V rámci ochrany osobních údajů jsem se s každým narátorem/narátorkou domluvila, že v mé práci nebudu uvádět jejich celá jména, zmíním tak jen jejich křestní jméno, věk, aktuální profesi a aktuální místo bydliště. Je to

⁵⁴ VANĚK, Miroslav a MŮCKE, Pavel. *Třetí strana Trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 244-296. ISBN 978-80-246-5335-8.

⁵⁵ Akademie věd České republiky. *Etický kodex výzkumných pracovníků v AV ČR*. [online]. [cit. 12.3. 2023]. Dostupné z [Etický kodex výzkumných pracovníků v AV ČR - Akademie věd České republiky \(avcr.cz\)](#)

⁵⁶ VANĚK, Miroslav a MŮCKE, Pavel. *Třetí strana Trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 151. ISBN 978-80-246-5335-8.

z toho důvodu, že někteří z nich žijí v obcích s malým počtem obyvatel a na základě názvu jejich obce, věku, a ještě k tomu celého jména by se dali lehce dohledat. Vytvořila jsem tak pro přehlednost tabulku všech narátorů.

Jméno	Věk	Profese	Bydliště
Vlasta	60	Referentka na finančním úřadě	Zlín
Jiří	68	Inspektor leteckého úřadu	Fryšták
Martin	60	Realitní makléř	Lukov
Lenka	64	Učitelka v mateřské škole	Veselá
Richard	72	Obráběč kovů	Fryšták
Zdena	55	Ekonomka	Lukov
Marcela	51	Daňová specialista	Zlín

4.1.Profil narátorů

Vlasta

Vlasta se narodila v roce 1963 ve Zlíně. Vystudovala střední ekonomickou školu, poté vysokou školu se zaměřením na sociálně-ekonomické vztahy. Od 22 let pracovala ve státním podniku jako ekonomka, od té doby až dodnes pracuje jako referentka na finančním úřadě. Její matka byla úřednice, otec politický pracovník. Její rodiče byli nadšení cestovatelé a ona jejich vášeň zdědila. Jelikož je jedináček, měli její rodiče dostatek financí na to, aby mohla cestovat už od malička. První její cesta do zahraničí byla rodinná dovolená u jezera Rica v bývalém Sovětském svazu, bylo jí 8 let. Následovala dovolená na Picundě, taktéž v bývalém Sovětském svazu. Po smrti otce následovala delší cestovatelská pomlka. V 17 letech se vdala, V 18 letech měla první dítě a o rok později dítě druhé. Následně začala cestovat až po roce 1985, jednalo se o 2 cesty do Maďarska. Největším zlomem v jejím cestovatelském životě byl však rok 1989, v tu chvíli však ještě sama nevěděla, co otevření hranic vlastně obnáší. Měla spíše strach, aby se jí vrátil manžel, který byl na služební cestě v dnešním Rusku. Totalitní režim i přes svůj mladistvý věk vnímala velmi výrazně, protože se v něm narodila a byla v něm i vychovávána. První její cesta po otevření hranic mířila do Itálie (zejména Bibione) a poté například do Rakouska nebo Německa. Při své první cestě

využila služeb cestovní kanceláře z důvodu výhodnějších cen a určité jistoty. Otevření hranic se pro Vlastu stalo v jejím životě zcela zásadním, neboť od té chvíle navštívila bezmála 30 zemí světa, poznala spoustu nových lidí získala spoustu cenných zkušeností.

Jiří

Jiří se narodil v roce 1955 ve Fryštáku. Vystudoval střední vojenské učiliště v Liptovském Mikuláši a tím se současně stal příslušníkem Československé lidové armády (ČSLA). Od 19 let pracoval na letišti v Pardubicích u leteckého stíhacího pluku jako technik radiolokačního zabezpečení. Ve 30 letech odešel pracovat do státního podniku Moravan v Otrokovicích jako technický dozorce při výrobě státních vojenských dílů na letadla určená pro Československou armádu. Zde při své práci dosáhl hodnosti major. Nyní již 15 let pracuje jako státní dozorce nad výrobou letadel. Má 2 mladší sestry. Jeho matka byla dámská krejčová, otec obchodní referent. Jako voják si téměř nemohl vybírat, kam do zahraničí vycestovat. Jedinými zeměmi, kde se do roku 1989 dostal bylo Bulharsko, Maďarsko, SSSR a NDR, a to zejména díky pozici vojáka, tedy služebně. Ani dostatečné množství financí mu však vycestovat příliš neumožňovalo. První jeho cesta na Západ po otevření hranic směřovala do Německa na výstavu letadel. Zmiňuje, že byl překvapen, jaké množství různorodého zboží se v německých obchodech prodávalo, zejména potraviny. Dále se po otevření hranic podíval například do Vídně na nákupy, jezdil zde pravidelně kupovat některé potraviny. Rok 1989 byl pro něj zcela zlomovým. Mohl se podívat do zemí, které byly naprostým protikladem toho co do té doby znal. Jak sám říká, od té doby mohl vycestovat kam jen chtěl, změnu vnímá i ve svobodě slova, smýšlení a chování, na což však nebyl zvyklý. Cestování do zahraničí po otevření hranic bylo pro něj spojeno s objevováním nových kultur, seznamování se s lidmi jiných národností a zvyků, získávání nových zkušeností, poznávání nových věcí. Otevření hranic mělo pro něj pozitivní vliv i v rámci svého povolání, kdy od té doby až dodnes jezdí na řadu služebních cest do zahraničí. Ještě do poloviny 90. let vycestoval do Německa, Rakouska nebo Portugalska. Ve svém životě procestoval více než 35 zemí, valnou většinu z nich právě po roce 1989, ať už pracovně nebo soukromě.

Martin

Martin se narodil v roce 1963 v Lukově. Narodil se do rodiny starosty a kuchařky. Vystudoval VUT, obor strojní inženýrství. Přestože měla jeho rodina vcelku nadprůměrné finance, na cestování mu nezbyl čas. Jeho prioritou byla škola a mimo jiné musel nastoupit jako voják do Martina na Slovensku, aby absolvoval roční základní vojenský výcvik. O otevření hranic se dozvěděl z kasáren v Martině, nevěděl však, co to pro něj znamená a jestli ho nepošlou proti právě demonstrujícím. Od jara roku 1989, když se vrátil z vojny, začal podnikat s ovocem a zeleninou ve firmě Alfa, v jejímž vedení byli Italové. Zboží dodával do maloobchodních či velkoobchodních prodejen. Díky výborným výsledkům ve své práci byl od vedení pozván i se svou manželkou do Itálie, kde poznal zcela jiný svět oproti tomu našemu. Martin ve svém vyprávění popisoval, že ten západní svět, který jim byl skrz socialistickou demagogii vštěpován, působil naživo úplně jinak. Byl fascinován z plných supermarketů, všelijakého jídla nebo zcela rozdílného smýšlení. V rámci své práce s ovocem a zeleninou měl narátor několik dalších výjezdů do zahraničí, jednalo se například o služební cestu do Německa nebo Rakouska. Dveře do světa, jak v rámci podnikání, tak v rámci svého soukromého života se mu otevřely hlavně po roce 1989. S podnikáním s ovocem a zeleninou skončil do pár let, naskytla se mu však další příležitost pracovat v Rakousku, zejména díky kontaktům ze své první práce. Nyní má 4 syny, se kterými dodnes pravidelně každý rok jezdí do zahraničí na dovolenou, ať už například v zimě do Alp, nebo v létě k moři.

Lenka

Lenka se narodila v roce 1959 na Veselé. Vystudovala střední pedagogickou školu a vysokou školu v Olomouci, celý život pracuje jako učitelka v mateřské školce. Její matka byla pracovnice v JZD, otec opravář zemědělských strojů. Sama o sobě říká, že vždy měla velmi dobrodružnou povahu, ráda objevovala a poznávala nové věci. To se odrazilo i do cestování. Otevření hranic pro ni však nebyla v jejím cestovatelském životě přílišná změna, protože hojně cestovala i před rokem 1989, dle svých slov procestovala celá 70. a 80. léta. Cestovala vždy v rámci cestovních kanceláří, sama zmínila například Čedok nebo CKM. Vždy si dávala část peněz stranou na cestování, protože to pro ni vždy byla velmi důležitá součást života. Totalitní režim v rámci cestování tedy nevnímala příliš jako svazující. Jako svazující ho viděla spíše z hlediska smýšlení a chování. Po revoluci se však mohla nově podívat do zemí, které dříve

nebyly tolik dostupné nebo byly ceny zájezdů moc vysoké. První její cesta na Západ po roce 1989 mířila do Francie, jednalo se o několikadenní zájezd nebo na jednodenní nákupy do Rakouska. Když by však měla srovnat intenzitu svého cestování před rokem 1989 a po roce 1989, hojněji cestovala před rokem 1989. Je to zejména tím, že byla mladá, svobodná a zejména bezdětná žena, která žila hlavně pro objevování a poznávání nových míst, kultur a lidí. Po převratu nastoupila na místo učitelky v mateřské škole a o pár let později se jí narodil syn, kterému od té doby obětovala většinu svého volného času. Nelituje toho však, občas i nyní vycestuje za hranice, většinou však na Slovensko.

Richard

Richard se narodil v roce 1951 ve Fryštáku. Jeho otec pracoval jako technik v JZD, jeho matka byla žena v domácnosti s 5 dětmi. Je vyučený jako obráběč kovů a touto prací se živil celý život. Nyní je v důchodu, ale práci si vydělává i nyní. Před revolucí necestoval, protože neměl dostatek financí, mimo to však měl hlavně děti, o které se s manželkou staral a současně byl na vojně. Současně ani nijak zvlášť netoužil po cestování. Jeho první cestou se tak stala až služební cesta několika pracovníků JZD do Itálie v roce 1990, tedy po otevření hranic. Učili se tam novým technikám opracování půdy, jaké stroje k tomu používají a jaké mají postupy, poznávali také nové plodiny, které tam rostly. Ihned porovnával rozdíly života na Západě. Přeplněné obchody, nabídka jídel v restauracích, noční život, pomalejší styl života, to vše se od naší země odlišovalo. Po revoluci však do zahraničí dále už moc necestoval, absolvoval jen pár dalších služebních cest s družstvem. Jak sám říká, má to rád tady u nás, protože zde všechno zná, ví, co ho může čekat a nemůže být z ničeho překvapený. Potřebu cestovat tak nikdy neměl. Revoluci v roce 1989 však vnímá pozitivně.

Zdena

Zdena se narodila v roce 1968 v Lukově. Většinu svého života pracovala jako účetní. Vystudovala střední obchodní školu. Její matka byla dělnice v JZD u živočišné výroby, otec pracoval v národním podniku Svit jako výrobník obuvi. Byla velká cestovatelka i před revolucí, s rodiči například navštívila Jugoslávii, Maďarsko nebo

východní blok. Proto pro ní otevření hranic nebylo v oblasti cestování příliš průlomové, přesto ho však ocenila. Těsně po otevření hranic na Západ si spolu s kamarádkami objednala zájezd do Francie. Jednalo se o organizovaný zájezd s průvodcem. Další její cestou byl tříměsíční pobyt v Anglii, kde však vycestovala za brigádou. Vycestovala také na jednodenní zájezd do Salzburgu na trhy. Vydala se také na jednodenní zájezd do Vídně, jednalo se o zájezd zejména na nákup zboží, které zde bylo levnější než u nás. Zdena si zde jezdila kupovat hlavně kávu a kosmetiku značky Fa. Do poloviny 90. let se vydala ještě například do Španělska, Itálie anebo Řecka, které se pro ni stalo velmi osudným, jelikož zde potkala svého budoucího manžela, se kterým má 2 děti. Od té doby každým rokem cestuje s dětmi a manželem do Řecka za manželovou rodinou a za krásami země.

Marcela

Marcela se narodila ve Zlíně, v roce 1972 do dělnické rodiny, která měla velký vliv na úroveň jejího cestování v budoucnu. Nemohli si finančně dovolit vycestovat kam a kdy chtějí. Jedinou cestou do zahraničí se tak stala dovolená v Jugoslávii, kam vycestovala právě se svými rodiči. Dále cestovala spíše po Československu, nejvíce v dnešním Slovensku. Vystudovala gymnázium a vysokou školu ekonomickou v Praze. V době revoluce jí bylo 18 let a byla v posledním ročníku čtyřletého studia na střední škole. Dle jejích slov si v jejím věku zcela neuvědomovala, co otevření hranic obnáší, jedno jí bylo však jasné, najednou se stala svobodnou. Po otevření hranic nebyla jedna z těch, která by se ihned vydali někam do zahraničí, její největší prioritou bylo studium na vysoké škole. První její cestou se tak stal až jednodenní zájezd do Vídně v roce 1993, na který si našetřila při brigádě a odjela zde se svou kamarádkou. Do poloviny 90. let se ještě podívala letecky do Řecka na Thassos nebo do Itálie. Jak Marcela sama říká, nikdy nebyla velkým cestovatelem. I přes otevření hranic na Západ v roce 1989 však necítila úplnou potřebu někde vycestovat. Přínos však vidí v již zmíněné svobodě, kterou revoluce přinesla. V rámci cestování však vidí velký přínos otevření hranic u svých dětí, které se narodily do svobodného světa a již od narození můžou vycestovat kde chtějí. Podle jejích slov cestování vyloženě zakázáno nebylo, ale proces vyřízení cest, popřípadě zajištění zájezdu byl mnohem zdlouhavější a náročnější než nyní.

3.5. Charakteristika analýzy a interpretace

Analýza a interpretace jsou jedny z nejdůležitějších postupů v orálně-historické práci. Často se však zaměňují, ale není divu, stěna mezi nimi je opravdu velmi tenká.

Analýza se snaží ulehčit člověku zvenčí se lépe vyznat v jednotlivých rozhovorech tím, že jim dává určitou formu. Díky analýze se snažíme porozumět studovanému jevu a snažíme se nalézat vztahy mezi těmito jevy. Analýza závisí na dvou předpokladech, na tématu práce a na jeho cíli. Jestliže tedy známe téma práce a jeho cíl, danou analýzu budeme provádět v závislosti na těchto dvou předpokladech.

Skrz analýzu se dobereme k interpretaci rozhovorů, tzn. k vysvětlení a nalezení smyslů konkrétních jevů odehrávající se v rozhovoru nebo vysvětlení těchto jevů v rámci celého kontextu práce. Interpretace opět souvisí s danými cíli výzkumu a na základě těchto cílů poznatky interpretujeme. Přináší nám jakési zamyšlení se nad daným tématem. A právě ona interpretace nám dává skutečný význam našich výzkumů, konkrétně této bakalářské práce.

Kvalitativní výzkum provádíme na základě těchto postupů:

- 1) zhuštění – neboli kondenzace je zkrácení rozhovoru skrze výzkumníka na podstatné části rozhovoru
- 2) kategorizace - rozdělení prvků rozhovoru na kategorie, které mohou mít podobu pozitivní nebo negativní, vznikne pak například tabulka skládající se z jednotlivých kategorií
- 3) převyprávění - vnímáme vyprávěný příběh, ale občas nám může uniknout zápletky, proto se díky nahrávce vracíme zpět do rozhovoru a snažíme se děj rozhovoru z určitých částí vytvořit, čímž rozhovor o něco zkrátíme
- 4) interpretace – ve srovnání s kategorizací a převyprávěním, které text spíše zkracují a zjednodušují, interpretace naopak text zhušťuje. Nachází smysl, jak v rozhovorech, tak v celkovém kontextu výzkumu. Při interpretaci získaných dat používáme celé nebo jen částečné citace z rozhovorů, spisy o tom, jak rozhovory probíhaly nebo spisy o analýze.
- 5) speciální přístupy - spadá zde spousta postupů, které se plynule vyskytly na základě potřeby výzkumu

Ve své práci využiji obsahovou analýzu. Obsahová analýza má několik fází. První z nich je studium veškeré literatury ještě před provedením rozhovorů. Dalším krokem je provedení rozhovorů a jejich následné přepsání. Další fází je rozčlenění rozhovorů do částí, které jsou pro výzkum esenciální, provede se tzv. kondenzace neboli výběr těch nejpodstatnějších částí textu pro výzkum, a to i bez jakýchkoli přereků nebo opakování vět. V dalším kroku se z textu vytvoří indexy, které zachycují důležité body rozhovorů, fakta a znaky jazykového přednesu. Dalším krokem je rozčlenění již kondenzovaného textu na základě různých témat, které nadále budou interpretovat. Obsahová analýza je typická nejen pro rozbor obsahové stránky rozhovorů, ale i pro kompletní analýzu reakcí narátorů, jejich postojů, vzájemné spolupráce mezi narátorem a tazatelem a mnoha dalších faktorů. Obsahová analýza se neobejde bez jazykové analýzy, která zkoumá jazykovou výbavu narátorů, výplňová slova, místa ticha a jiné. Také se neobejde bez analýzy nonverbální projevů, ve které se zkoumá celková řeč těla.

Po analýze nastupuje interpretace. V mé práci využiji významovou interpretaci, která interpretuje konkrétní části rozhovoru, které jsou pro dané téma výzkumu významné.⁵⁷

Ve své práci budu tedy postupovat takovým způsobem, že každý rozhovor rozeberu na jednotlivé části na základě témat, která byla v rozhovorech zmíněna a věnovala se jim značná část pozornosti a tyto části budu následně interpretovat a vyhodnocovat. Vzniknou tak témata, která spojují rozhovory dohromady, ale i témata, která jsou svým charakterem originální či pro mé téma přínosná. Touto analýzou obsahu a následnou interpretací rozhovorů se doberu k cílům mé bakalářské práce. Kromě obsahové stránky mě bude mimo jiné zajímat také jazyková stránka, tedy, jak člověk vypráví daný příběh, jaká slova používá a jak je v mluvě obratný. Jestli opakuje věty, jestli se zadržává nebo jestli se například v rozhovoru nevyskytují momenty ticha, které však k analýze neodmyslitelně patří. To vše také závisí na vzdělání, povolání, životu a jiných aspektech osobnosti člověka. Je třeba brát v potaz komplexní charakteristiku člověka a jeho celkový život až do dnešní doby, co si prožil, co vše ovlivnilo jeho osobnost a jaké nástrahy v životě ho zocelily nebo naopak oslabily. Můžeme například spatřit obrovský rozdíl mezi mluvou člověka, který před 40 lety vystudoval právnickou fakultu, je šťastný důchodce, má manželku, spoustu vnoučat, každý den se stýká se sousedy a rodinou a mezi člověkem,

⁵⁷ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana Trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 182-223. ISBN 978-80-246-5335-8.

který sice také vystudoval právnickou fakultu, ale v 50 letech mu umřel partner, vnoučata nemá, žije spíše pochmurný život a s nikým se moc nestýká. Na tomto příkladu můžeme vidět, že obě osoby mají stejné vzdělání, proto by se dalo očekávat, že budou mít podobnou lingvistickou výbavu, ale ani pouhé vzdělání není při vyhodnocování mluvy člověka všechno.

Dalším předpokladem ke zkoumání kvality mluvy je to, jakou zkušenost s daným tématem narátor má anebo jakou zkušenost má s mluvením před lidmi. Zde hraje roli také to, jestli je člověk introvert nebo extrovert. Výzkumník by tedy měl brát při analýze v potaz všechny komponenty a všechny aspekty života daného člověka, a při analýze a následné interpretaci nedělat unáhlené závěry. Další, co se dá v mluvě sledovat je používání výplňových slov. Zde je zajímavé sledovat, jestli narátor výplňová slova používá po celou dobu vyprávění, nebo jen při specifických otázkách, což může značit jakousi citlivost na konkrétní otázky. Dále se v mluvě sleduje opakování slov, používání zdvořilých, zveličování a podobně.

Komunikace se dělí na verbální, tu jazykovou stránku a nonverbální komunikaci, proto budu analyzovat i tuto druhou stránku komunikace. Zaměřím se na veškeré pohyby těla, gesta, jak je narátor usazen, jakou má náladu, jaké emoce v daný moment převládají a další prvky.

Interpretaci budu provádět s použitím celých nebo jen částečných citací z rozhovorů. Využiji významové interpretace založené na zhodnocování konkrétních témat, které jsou pro mou práci podstatné. S pomocí významové interpretace budu hledat rozdíly cestování před rokem 1989 i po roce 1989, budu hledat zásadní témata, která se v jednotlivých rozhovorech odrážela a následně je budu zhodnocovat.

4. Praktická část – analýza a interpretace rozhovorů

Narátoři ve svém vyprávění mluvili chronologicky – od narození, dospívání po studia a dospělost včetně začleněných otázek, kterými jsem vyprávění doplnila. Většina si dané období kolem roku 1989 vybavovala perfektně, někdy si nárátoři vzpomněli na úplné detaily, které jim však uvízly v paměti až do dnešní doby. Charakteristickým prvkem všech rozhovorů jsou hovorové výrazy a použité nářečí. Jelikož je Zlínsko na pomezí Valašska, Slovácka a Hané, nářečí u každé osoby se o něco liší. A právě tento prvek dává rozhovorům tu správnou tvář, proto při citování některých částí rozhovorů tato nářečí ponechám.

Všichni nárátoři vyprávěli své příběhy s nadšením a radostí. Příběhy byly doprovázeny velkým množstvím gest – nárátoři například často používali pro důraznější opsání určité situace používali pohyby rukou. Mimiku používal každý jeden z nárátorů, jednalo se zejména o pohyby obočí, ze kterých se dala vyčíst spousta informací, například hněv, nejistota, radost nebo překvapení. Pohyby obočí byly doprovázeny krčením čela, které bylo dalším předpokladem pro určení pocitů nárátora. Velké množství gest používal například pan Richard, mimo jiné bylo jeho povídání velmi uvolněné a nenucené, jeho mluva se vyznačovala velkým množstvím použitého nářečí a zhrubělých slov (např. žrát). Paní Lenka například používala velké množství mimických výrazů, ze kterých šla rozpoznat nálada konkrétních situací v jejím životě. Občas se během našich rozhovorů stalo, že nárátoři při vzpomínání na tehdejší domu neudrželi slzy. Nejednalo se však o slzy, které pramenily z negativních vzpomínek, spíše však vzpomínali na dobu, kdy žili zcela jiné životy než nyní, kdy zažili spousta zážitků, na které mohou nyní jen vzpomínat. Konkrétně se tak stalo například u nárátorce Vlasty.

V několika případech se stalo, že před samotným rozhovorem nárátoři mluvili přirozeně, prostě tak, jak mluví ve své každodenní mluvě, ale v momentě, kdy se zapnul diktafon se začali více hlídat v tom, co a hlavně, jak to říkají. Často se tak stalo, že místo jejich klasické mluvy s použitím velkého množství nářečí se snažili dodržovat korektní a gramaticky správnou mluvu. To je samozřejmě logický krok, ví, že se rozhovor bude nadále zpracovávat a analyzovat a nezůstane jen mezi čtyřma očima. Zde můžeme vidět jasný příklad výše zmíněné trojjediné vazby mezi tazatelem, nárátořem a dalších osob podílejících se na mé bakalářské práci. Konkrétně u nárátora Jiřího nastala situace, kdy probíhal úvodní rozhovor, vtipkovalo se, atmosféra byla velmi uvolněná, ale v momentě,

kdy se spustilo nahrávání, narátor zvažněl a hlídal si každé slovo, které řekne. Stejná situace nastala například u pana Martina. Otevřenost však všech 7 narátorů byla obrovská, netajili se žádnou zkušeností, kterou si prožili. Barvitě mi líčili jejich životy včetně zážitků spojených s prvními cestami do zahraničí po roce 1989 až do raných 90. let 20. století. Rozhovory jsem tedy uskutečňovala do data, kdy byla v roce 1995 podepsána Schengenská dohoda. Toto datum je zároveň i jakýmsi milníkem mé bakalářské práce.

Přestože je můj výzkum orientován na období kolem roku 1989 a pár let po něm, zajímaly mě však také životní příběhy všech narátorů, které jsou důležité zejména pro kontext a ucelení představy o tom, jak lidé vnímali otevření hranic v roce 1989. Protože jejich život, to, do jaké rodiny se narodili, jaké měli dětství, jaké měli rodinné zázemí, finance, vzdělání, v jakém režimu žili, to vše ovlivňovalo jejich cestování, jak před rokem 1989 v době komunistického režimu, tak i po roce 1989, kdy se otevřely hranice do svobodného světa. Stejně jak je důležitý historický kontext v první části mé bakalářské práce, tak pro mnoho narátorů bylo naprostou samozřejmostí začít od úplného začátku, tedy od doby kdy, se narodili a jak prožili své dětství.

4.1. Pracovní cesty

Každý narátor se poprvé do zahraničí na Západ po roce 1989 podíval z jiných důvodů. Několik z nich však popsalo, že do zahraničí dostali již před rokem 1989, a to v rámci pracovních cest. Jednalo se o pracovní cesty, které byly hrazené zaměstnavatelem.

Důvody pro výjezdy pracovníků do zahraničí v době komunismu byly nejrůznější, rozhodovaly o nich jednotlivé instituce, ať už se jednalo o oblast obchodu, dopravy, zemědělství nebo například kultury a vzdělání. Zde jsem popsala 2 strany cestovního trojúhelníku – tedy podřízené a delegáty, kteří byli do zahraničí vysíláni a instituce, které rozhodovaly o jejich vyslání. 3. stranu trojúhelníku pak tvoří orgány, které rozhodovaly o tom, zda pracovní cesty do zahraničí splňují jakousi úroveň veřejných zájmů státu.

Pracovní cesty se rozdělovaly na obchodní, které byly nejčastější, „servisně-dopravní“, „servisně-technické“ a montážní. Tou méně početnější skupinkou byli pracovníci, kteří podnikali služební cesty za účelem vědy, výzkumu nebo třeba za studiem. Nelze však zapomenout na výjezdy sportovců do zahraničí, aby reprezentovali naši zemi.

V neposlední řadě podnikaly služební cesty také členové bezpečnostních složek, armáda a státní činitelé.

Například konkrétně u narátora Richarda se jednalo o montážní služební cestu, a to v oblasti zemědělství. Cílem montážních cest bylo získání poznatků v konkrétních oblastech práce a jejich následné přenesení do naší země. Jednalo se tak o techniky provedení práce, postupy, rychlost a efektivitu. Za stejným účelem se vydal do zahraničí pan Richard: *„V roce 1986 sme byli pozvaní do Itálie, tam nás pozvali do družstva, byl to takový družstevní zájezd. Šli sme do sadu, kde pěstovali kiwi a všichni na to hleděli a říkali ‚hele, zemáky rostú na stromě!‘. A tak sme sledovali systémy opracování té půdy, jaké mašiny na to používali, měli na to speciální stroje... no dívali sme se na to jak telata. A tak nás prováděli různě po tom družstvu a vysvětlovali nám ty novoty jejich, byli sme z toho takoví unešení.“*

Po získání poznatků vznikla jednotlivá doporučení, která například v resortu spotřebního průmyslu zahrnovala to, aby se zvýšila produkce a současně došlo ke snížení nákladů výroby a k tomu se snížila spotřeba materiálu, energie a surovin. Mezi dalšími doporučeními byla vlastní výroba předmětů místo jejich dovozu ze zahraničí, zlepšení organizace práce, zlepšení vzhledu a kvality předmětů včetně rozšíření sortimentu. Tato doporučení získaná ze zahraničí měly jednotlivé resorty zpracovat do jednotného plánu práce a ten následně v praxi využívat. Veškeré získané poznatky ze zahraničí bylo však potřeba šířit mezi ostatní instituce nebo organizace, k tomu docházelo skrze besedy, přednášky nebo veletrhy. Není však zcela jasné, zda pracovníci tyto předpisy dodržovali, jestli ano, tak do jaké míry a zda měli za jejich nedodržování určité postihy. Po návratu pracovníků ze zahraničí se však hodnotilo to, jak byly cesty úspěšné a jestli se budou konat další cesty pracovníků do zahraničí.

Před cestou byli všichni pracovníci poučeni o bezpečnosti před vycestováním, během pobytu v zahraničí a po jejich návratu do vlasti. Před vycestováním museli například pracovníci rodině sdělit, aby nikomu neprozrazovali předmět a cíl jejich cest. V zahraničí nesměli mluvit s neoprávněnými osobami o účelu jejich cest, nesměli nikomu sdělovat tajné informace a museli také omezit jakékoli telefonní kontakty, při soukromých hovorech s rodinou museli mluvit čistě o soukromých věcech.

Při vycestování dvou a více pracovníků byl zvolen vedoucí zájezdu, který měl dbát na veškerá bezpečnostní opatření všech pracovníků a mimo jiné měl také kontrolovat

nežádoucí styky pracovníků s těmi zahraničními. Byl hlavním organizátorem a reprezentoval celou skupinu pracovníků. Po příjezdu pak musel sdělit, jak se všichni pracovníci chovali a jak celá cesta probíhala. Tímto způsobem vycestoval do zahraničí pan Richard, který cestoval ve skupině asi 8 lidí, která měla jednoho vedoucího celé výpravy: *„Jeli sme takovým autobusem malým, vezl nás tam nějaký šofér z Lukova a my sme hleděli jak telata na dálnici, jaké auta tam jezdíjou a tak no... a byl tam jeden, který nám říkal kam máme chodit, co máme dělat, co nesmíme... no my sme ho poslechli ve všem, ani nás nenapadlo udělat něco jiného. Byli sme takové ovečky, všude kam šel on tak my sme ho násldovali abychom se náhodou neztratili, to by nám eště scházelo v tej Itálii.“*

Dalšími cestami narátorů do zahraničí byly ty v rámci armády, a to konkrétně u pana Jiřího, který vycestoval do zahraničí v roce 1975 v rámci Československé lidové armády. Jako příslušník Československé lidové armády člověk neměl moc velké šance vycestovat do zahraničí v rámci služebních cest, a to kvůli velkému množství vojáků v armádě. Když už však mělo k takovým cestám dojít, jejich schvalování bylo obzvlášť pečlivé.

Řízení jednotlivých výjezdů do zahraničí měli v rukou jednotliví členové ministerstva národní obrany. Náčelník generálního štábu měl například v rukou kontrolu cest do zahraničí, které byly na bázi přímých styků, staral se, jak o řízení cest, tak i o jejich vyhodnocování. Náčelník hlavní politické správy měl zase za úkol kulturní či vědecko-historické styky nebo kompletní politickou práci.⁵⁸

Jiřímu schvaloval a organizoval cesty do zahraničí velitel útvaru, jednalo se o cestu do Maďarska v roce 1975: *„V Maďarsku jsem byl na základě toho, abych provedl generální opravu radiolokátoru dalekého dosahu, na kterém jsem pracoval jako mladý technik a byl jsem i velitelem toho radaru. Radar se skládal ze šesti vozů a to nakládání bylo v Rosicích nad Labem. Na tuto cestu mě právě vyslal velitel útvaru a ten útvar se jmenoval VU 5110, to nejde zapomenout, a sloužil pro řízení letového provozu. Spolu se mnou jeli dva kolegové, byli to zástupci vojenské správy z Prahy. V tom Maďarsku jsme jeli do Törökszentmiklóse, to bylo blízko vojenského letiště Szolnok...tato cesta byla mimořádná a jediná, kterou jsem za 10 let služby zažil, protože ne každý mohl jen tak někam v rámci služby vyjet do zahraničí. Proto si taky pamatuju tolik detailů z té cesty.“*

⁵⁸ KRÁTKÁ, Lenka a MÜCKE, Pavel. *Za hranice služebně: Pracovní cesty z Československa do zahraničí v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2021. s.7-265. ISBN 978-80-246-4998-6.

Cesty armádních příslušníků do zahraničí se dělily do několika úrovní. První úroveň byly cesty do zahraničí za účelem přímých styků se spojeneckými armádami. Jednalo se o výměnné cesty armádních delegací nebo o návštěvy generální štábů nebo o cesty za účelem získání a předání vojenské techniky, materiálu a zbraní. Za tímto účelem cestoval právě Jiří: „*Veze jsem tam ten radar, nakládal se v těch Rosicích na nákladní vagóny a vlak to pak odvezl do Maďarska. Já jsem jel osobním lůžkovým vlakem do Budapešti a tam jsem přesedlal do toho Törökszentmiklóse. Na tom místě vlak už čekal a já jsem zabezpečoval předání celého toho radaru do opravy, asi týden jsem tam asi mohl být.*“

Mezi další úrovně spadaly cesty k udržení vědecko-technické spolupráce, cesty kulturní či vědecké.

Srovnáme-li pracovní cesty od těch volnočasových, v období studených válek neexistovaly státy, kam by v rámci služebních cest bylo zcela zakázáno vycestovat, jinak tomu bylo samozřejmě u volnočasových cest. Byly však destinace, které byly více oblíbené a destinace, které byly méně oblíbené, respektive destinace, kde lidi cestovali služebně více a kde méně. O takových zemích se v různých obdobích a kontextech hovořilo jako o spřátelených, socialistických, o zemích lidové demokracie, o zemích socialistického tábora nebo například o rozvojových zemích.⁵⁹

Po roce 1989, tedy po otevření hranic pan Jiří podnikl mnoho dalších služebních cest do zahraničí. Podmínky pro takové cesty se však příliš nelišily od těch před rokem 1989, stále byly hrazeny zaměstnavatelem a stejně jako před rokem 1989 se dalo v rámci těchto cest vycestovat kamkoli. Pouze se lišilo schvalování cest, které bylo po roce 1989 jednodušší. Pan Richard po roce 1989 podnikl poslední služební cestu, jednalo se opět o cestu do Itálie, a to v roce 1991. Můžeme si tedy opět všimnout, že se jednalo o stejnou destinaci, a tudíž můžeme konstatovat, že revoluce v roce 1989 neměla příliš velký vliv na vycestování do konkrétních zemí v rámci pracovních cest. Nyní je schvalování pracovních cest o mnoho jednodušší a časově méně náročnější než před rokem 1989.

4.2. Cestovní kanceláře

Větší vzorek narátorů však cestoval do zahraničí za účelem poznání daného místa, kultury, zvyklostí a lidí, a to jak před rokem 1989 tak po něm. Cestovali jak na pár dnů (1-

⁵⁹ KRÁTKÁ, Lenka a MÜCKE, Pavel. *Za hranice služebně: Pracovní cesty z Československa do zahraničí v letech 1945 až 1989*. Praha: Karolinum, 2021. s.20-264. ISBN 978-80-246-4998-6.

4 dny), tak na delší dobu, okolo jednou týdně až dvou, někteří dokonce déle. Většina z nich využila služeb cestovních kanceláří, které nabízely zájezdy do Itálie, Francie, Rakouska nebo Německa. Pro své cesty tak chtěli narátoři využít jakési v podobě cestovních kanceláří. Neměli totiž tušení, jak jinak by se dalo do zahraničí vycestovat, bylo to pro ně kompletně nepředstavitelné. Proto raději spoléhali na pověřené osoby. Cestovní kanceláře k tomu nabízely zájezdy za poměrně nízké ceny, čehož většina z narátorů musela využít.

Cestování narátorů do roku 1989 prostřednictvím cestovních kanceláří bylo jen pro ty, kteří si to doopravdy mohli dovolit. Jednou z nejoblíbenějších cestovních kanceláří se stala ČEDOK, která je zároveň naší nejstarší cestovní kanceláří.⁶⁰ Nabízela, jak jednodenní, tak vícedenní pobyty s průvodci, starala se o ubytování, přepravu zákazníků, zajišťovala vstupenky na kulturní, společenské či sportovní události, nabízela směnu peněz, různé cestovní informace, zajišťovala víza a jiné cestovní doklady a spoustu dalšího.⁶¹ V rámci této cestovní kanceláře vycestovala do zahraničí například paní Zdena: „*V rámci cestovky jsem se na Západ mohla podívat i před tím rokem 1989 takže jsem byla například v Maďarsku u Blatenského jezera, kde se mi ale velice líbilo.*“ S cestovní kanceláří ČEDOK se podívala také například paní Vlasta: „*S našima jsme jeli do Sovětského svazu, byla jsem tam celkem dvakrát, u jezera Rica a na Picundě. Z těchto dvou dovolených si ale pamatuju jen to, že jsem si zlomila ruku a byla to otrava.*“

Zkušenosti s cestovní kanceláří ČEDOK má i paní Lenka: „*V roce 1985 jsem plula lodí po baltském moři, teta byla členem ROH a dostala poukaz na dovolenou do Leningradu letadlem, byla to trasa Bratislava-Leningrad, ale z nějakých osobních důvodů se nemohla na zájezd dostavit, a proto já, aby poukaz nepropadl, jsem jela místo ní. Tam na místě jsem nastoupila na zaoceánskou loď, další zastávka byla Talin, Riga, Gdaňsk, Sopoty, Gdynia, tohle jsme všechno objeli tou lodí. Pak jsme jeli do Rostoku, vystoupili jsme z lodě a spacím vozem ve vlaku jsme jeli do Prahy.*“

ROH – revoluční odborové hnutí byla sociálně-politická odborová organizace, která vznikla v květnu roku 1945, její počátky vzniku se však datují od 20. let 20. století. ROH rozhodovala a jednala na základě KSČ, měla tedy charakter socialistické, revoluční a protikapitalistické odborové organizace.⁶² Krátce po jejím ustanovení začaly vznikat

⁶⁰ *Zlínské noviny*. S.l.]: Gregarová, 1993, roč. 4. ISSN 1212-1703.

⁶¹ *Podřevnicko: sborník prací kronikářů a vlastivědných pracovníků Gottwaldovska*. Gottwaldov: Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, 1968, roč. 2. ISSN 1805-9996.

⁶² *Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1988, roč. 30. ISSN 0583-5569.

závodní rady a zanedlouho také závodní skupiny, které byly s odbory v úzkém spojení. Na Moravě a ve Slezsku vzniklo 7 krajů, pod které spadalo několik politických okresů, mimo jiné zde patřil také Gottwaldov, kde pracovala příbuzná narátorky Lenky.⁶³ Ve Zlínském kraji fungovaly dále obvody v Uherském Brodě, Uherském Hradišti, Valašském Meziříčí a ve Vsetíně. Ihned vznikly směrnice, podle kterých se měli pracující řídit.⁶⁴

Revoluční odborové hnutí ve Zlíně se zejména snažilo o změnu pohledu na práci, která se měnila z nucené práce na tu radostnou. Mimo jiné se hnutí snažilo zajišťovat lepší pracovní podmínky pro pracující a dohlíželo na plnění jejich hospodářských zájmů. Bralo v potaz veškeré sociální požadavky pracujících, rozhodovalo o jejich mzdách na základě několika hledisek a stálo za stejnými mzdami u žen i u mužů, nezapomínalo ani na kulturní zájmy pracujících. K tomu mu záleželo na bezpečnosti práce a zdraví pracujících. ROH stálo pevně za tím, že spojení všech lidí může jedině vést k úspěchu a že právě v jednotě spočívá vítězství. Dle odborového hnutí měl každý pracující chtít být členem právě ROH k dosažení společných zájmů.⁶⁵

Oblíbenou cestovní kancelář, zejména před rokem 1989 se stala také CKM – cestovní kancelář mládeže. S tou často vyjížděla do zahraničí například paní Lenka: *„Letěla jsem do Alžíru, nastoupili jsme na loď a propluli jsme do Tunisu, pak jsme pluli po pobřeží na Maltu, Krétu a pokračovali jsme do Řecka do přístavu Pireus, to je přístav pod Athénama. Pak jsme pluli do Istanbulu a končili jsme ve Varně v Bulharsku. Z tama jsme letěli zpátky do Prahy. Za tento zájezd jsem platila 1400 Kč, ale třeba takové výplaty byly 700 Kč, nebo tak nějak, takže to bylo celkem dost. To byl rok 1986.“*

Paní Lenka popsala zážitky z dalšího zájezdu přes CKM: *„Letěla jsem do Lisabonu do Portugalska, to bylo na podzim v roce 1989, těsně před revolucí. Nasedli jsme na loď a pluli na Madeiru, pak z tama na Kanáry – na Fuerteventuru, na La Palmu, Tenerife a nakonec na Lanzarote. Pak jsme pluli do Algarve, do Porta a nakonec už pak do Le Havru, to je francouzský přístav a tam jsme nasedli na vlak a jeli domů. Přivezla jsem 4 kiwi, celá rodina se sesedla kolem kiwi, ty jsme nakrájeli pro celou rodinu a sežrali jsme je. No a pak za týden byl převrat a začátek nového.“*

⁶³ Viz rozhovor s narátorkou Lenkou, vedený v květnu 2023.

⁶⁴ HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava: Profil, 1966. s. 235.

⁶⁵ *Naše pravda*. Zlín: Okresní vedení KSČ ve Zlíně, 17.-18.11. 1945. ISSN 1803-3547.

Po převratu v 1989 se dostalo do popředí velké množství cestovních kanceláří, které umožňovaly vycestovat do zahraničí a lidé začali hojně využívat jejich služeb. Nejoblíbenějšími cestovními destinacemi se staly Itálie, Španělsko, Chorvatsko nebo Francie. V oblasti Zlínska se například jednalo o populární cestovní kanceláře CK ZLINTOUR, CK Travel Agency Riviera, CK Delta tour, CK Elán, CK CEZAKO, CK HBN, CK EVA, AC TOUR, CK BRITA, TIP A TOUR, CK CASSIOPEIA ADRIA, CK KREDO, CK LTS a mnoho dalších. Cestování postupně začalo měnit taky svou podobu, z jednodenních zájezdů se staly pobytové zájezdy na více dní. Lidé toužili poznávat nová místa, kraje, kulturu.⁶⁶ Paní Lenka si ve svém vyprávění vybavila například cestovní kancelář ZLINTOUR, kde využila právě jejich služeb: *„Jela jsem například se ZLINTOUR, to bylo do té Francie. Nabízeli milion dalších zájezdů.“* Služeb cestovní kanceláře ZLINTOUR využila i paní Vlasta: *„Ta moje první cesta po otevření hranic byla právě do toho Bibione. Měli jsme zajištěné ubytování v apartmánu, ale nebyl jenom pro nás, bylo tam víc rodin, takže my jsme měli dejme tomu 2 pokoje a další měl někdo cizí. Kuchyňka, záchod, koupelna, všechno bylo společné, což je takové v dnešní době celkem už nepředstavitelné. Co se týče toho jídla tak to jsme si už museli dovézt vlastní, na to jsme neměli. Takže jsme měli domácí zavařeniny, zavařené maso a takové. Měli jsme tam průvodce, takže to bylo super, úplně bez starostí. Museli jsme vybrat zájezd, jinak se tam nedalo, Kromě toho jsme vůbec neměli představu, jak bychom se mohli dostat do poměrně vzdálené země, ještě se dvěma dětmi, a tak byl zájezd prostě jediná možnost.“*

ZLINTOUR nabízela v době, kdy do Itálie vycestovala paní Vlasta (v roce 1991) ubytování v italském Bibione většinou pro 6 osob, což tvořilo celé apartmá. Zákazníci si mohli vybrat z možností ubytování 2+2+2 osoby, 3+2+1 osoba nebo 6 osob v případě, že cestovala skupinka přesně 6 osob.⁶⁷

ZLINTOUR nabízela, jak jednodenní zájezdy, tak zájezdy vícedenní – pobytové. Jednodenní zájezdy byly populární zejména v zimě, jednalo se například o zájezd do rakouských Alp. V létě byly oblíbené pobytové zájezdy, například řecké ostrovy jako jsou Korfu nebo Lefkada nebo zájezdy do Chorvatska, Francie nebo do oblíbeného letoviska v Itálii – Bibione. Rok, co rok však zemí a destinací přibývalo. Doprava byla letecky nebo autobusem či lodí.⁶⁸ Narátorky Vlasta i Lenka ve svém vyprávění vylíčily, jak vnímaly

⁶⁶ *Zlínské noviny*. S.l.]: Gregarová, 1994, roč. 5, č. 0034. ISSN 1212-1703.

⁶⁷ *Zpravodaj města Zlína*. Zlín: Park kultury a oddechu, 1991, roč. 2, č. 11.

⁶⁸ *Zlínské listy: regionální noviny*, Zlín, 1996, roč. 2. ISSN 2336-1433.

cestování autobusem: „Byla to neskutečná cesta, strašně dlouhá, nejhorší na tom bylo to, že jsme vždycky zastavili, abychom se mohli najíst. Nedalo se tam ani vůbec spát, to nepřipadalo v úvahu. Takže ten pocit, že jsme skrčení, nemůžeme si pořádně lehnout, máme 2 malé děti a ta cesta ještě vůbec neubývá, ten byl úplně hrozný. Příště jsme už jeli bez cestovky.“⁶⁹ Paní Lenka zase svou zkušenost ohledně cestování v autobusu popisuje takto: „Bylo to tam hrozně stísněné, nedalo se tam normálně vyspat nebo se aspoň natáhnout, takže jsme byli další den úplně rozbití ale tak to nám nevadilo, byli jsme plní euforie.“

Vícedenní zájezdy

V této sekci se zaměřím na první cesty narátorů do poloviny 90. let 20. století, kteří využili možnosti cestovních kanceláří, které nabízely vícedenní zájezdy do zahraničí. Ze sesbíraných rozhovorů narátoři cestovali v rámci vícedenních zájezdů od 5 dnů až po 2 týdny. První vícedenní cestu do zahraničí a zejména prvotní dojmy z cesty popsala například paní Vlasta, která se se svým manželem a dvěma dětmi vydala po otevření hranic do Bibione: „Poprvé jsme vycestovali s rodinou do Itálie, byl to v uvozovkách takový pravý západ. Nebyla to žádná Jugoslávie, tam se někomu podařilo dostat na dovolenou i za totality, museli si jen obstarat výjezdní doložku. Ta Itálie nám přišla do té doby něco takového absolutně nedostupného. Jediným problémem bylo, že jsme neměli moc finančních prostředků, tenkrát ty platy byly nesrovnatelné se západními zeměmi... jednou jsme si ale udělali radost a šli jsme do restaurace na nějaké místní jídlo, objednali jsme si 2 pizzy, to byl pro nás neskutečný zážitek.“

Formu vícedenního zájezdu využil například také pan Martin a stejně jako Vlasta vycestoval do Itálie. Zmínil i zážitky, které ho a jeho manželku v zahraničí potkaly.: „Jeli jsme na dovolenou do Itálie, byli jsme tam na týden a bylo to pro nás velice zajímavé, protože jsme poprvé viděli moře, nějaké jídla, které jsme vůbec neznali... šli jsme do restaurace a dostali jsme kalamáry a vůbec jsme nevěděli co to je, jestli nějaká cibule nebo co nám to dali. Nebo jsme šli k těm zaměstnavatelům domů a ti nám připravili chřest, ležel v másle a byl posypaný parmazánem, tak jsme si to tam do toho másla namáčeli a vůbec jsme nevěděli, co jíme.“

⁶⁹ Rozhovor s narátorkou Vlastou, vedený v květnu 2023.

Paní Zdena se chvíli po otevření hranic vydala na čtyřdenní zájezd do Francie. Popsala, jak zájezd probíhal, jaké peripetie zažívala a jaké měla pocity: „*Když se otevřely hranice tak jsme si hned s kamarádkama objednali zájezd do zahraničí, jeli jsme do Paříže. Bylo to takové hektické, chaotické, protože byl zájezd na 4 dny bez noclehu a bez stravy. Prostě konečně jsme vyjeli vidět kus světa. Jeli jsme autobusem a spali jsme po parcích, to bylo šílené. No jediné co bylo jako jó organizované tak jen to, že jsme měli průvodce, který nás tam provedl a to bylo všechno. Ale my jsme byli nadšení, protože člověk byl mladý a to dobrodružství k tomu patřilo.*“ Další její cestou do zahraničí byl například tříměsíční pobyt v Anglii, kde odjela, aby si vydělala peníze a získala nové zkušenosti do života.

Pan Jiří vyprávěl o dovolené v Portugalsku, kde vycestoval se svou ženou: „*Manželka mě pozvala na dovolenou do Portugalska... šli jsme tam do restaurace a objednali jsme si kalamáry s tím, že jsme nevěděli, co jsme si vůbec objednali, objednali jsme si k tomu ještě hovězí maso... a tak jsem jedl kalamáry a vůbec jsem nevěděl že je to z nějaké olihně, bral jsem to jako nějaké křupinky, které se jí k něčemu, a tak jsem si je vzal k tomu hovězímu masu a jedl jsem vlastně chobotnici s hovězím masem. Takže dneska to vyhodnocuju tak, že jsme vrámci neznalosti jedli něco, co nám moc chutnalo, ale vůbec jsme nevěděli, co jíme.*“

Většinu rozhovorů spojují zážitky se zahraničním jídlem, které tak měli narátoři šanci poprvé okusit, respektive s jejich cenami. Ceny jídel v zahraničí však byly na naše poměry platů v Československu vysoké, a nejen tak někdo si mohl dovolit utrácet peníze za jídlo či jiné služby v zahraničí. Často si ani nemohli dovolit zaplatit za zájezd s plnou penzí či pouze s polopenzí. Často tak narátoři volili varianty zájezdů bez stravy, který byl cenově výhodnější. Už jen samotný pobyt v zahraničí je vyšel draze. Paní Zdena například aby ušetřila nějaké peníze tak dokonce volila zájezd bez noclehu. Paní Lenka (viz výše) zaplatila v roce 1986 za lodní zájezd v roce 1400 Kč, to na poměry té doby byla velice vysoká částka, ale ve srovnání s cenami zájezdů té doby byla cena vcelku přijatelná.

Ceny zájezdů se na počátku 90. let 20. století pohybovaly následovně. Dospělý člověk za desetidenní dovolenou u moře s polopenzí, ubytováním, dopravou, průvodcem, pojištěním a vyřízením víz zaplatil v průměru 6 000 Kčs.⁷⁰ Oblíbené byly také třídní zájezdy, za takový zájezd do Benátek člověk zaplatil okolo 1200 Kč s polopenzí a

⁷⁰ Zlínské noviny. S.l.]: Gregarová, 1991, roč. 2, č. 0055. ISSN 1212-1703.

s dvoudenním noclehem v hotelu. Za třídní zájezd do Norimberku zase člověk zaplatil včetně ubytování a stravy okolo 500 Kč.⁷¹

Průměrný měsíční plat v okrese Gottwaldov se lišil v závislosti na pracovním odvětví. V odvětví zemědělství, průmyslu či stavebnictví si člověk v 60. letech vydělal průměrně 1400 Kč, v 70. letech 2400 Kč a v 80. letech asi 2900 Kč. Od 80. let však docházelo k celkovému zdražení potravin, které například spolu s výdaji za látku a oblečení ovlivnily možnost ušetřit si část peněz na cestování.⁷² Kromě toho bylo znevýhodňováno ženské pohlaví, neboť bylo v kapitalistické společnosti zcela běžné, že byly ženy oproti mužům platově znevýhodněny.⁷³

Jednodenní zájezdy

Po roce 1989 několik narátorů vycestovalo do zahraničí také na jednodenní zájezdy. Tento typ zájezdů byl oblíbeným zejména na nákupy, na trhy nebo poznáním s odjezdem ten samý den. Tyto zájezdy byly cenově výhodné a po roce 1989 se staly velmi oblíbenou variantou toho, jak se dostat k západnímu zboží a pořídit si ho také domů. Takto vycestovala například paní Zdena: *„Jeli jsme do Salzburgu na trhy. Bylo to takové klasické tržiště jak ho známe dnes, plné ovoce a zeleniny ale v té době to bylo pro nás něco wau, my jsme tam chodily sem a tam a cítili jsme se jako Alenky v říši divů, byli jsme z toho úplně paf.“* Mimo to se paní Zdena vydala také na jednodenní zájezd do Vídně: *„Hned po tom jak se otevřely hranice jsme jely s maminkou do Vídně si nakoupit ‚fáčka‘ a kávu, no ale moc peněz jsme neměly. Takže jsme nakupovali a všude byly cedule, ať tu Češi nekradou... česky! To byla dobrá ostuda.“*

Možnosti jednodenních zájezdů využila také paní Marcela, která vycestovala zase do Vídně. *„Jely jsme s kamarádkou na takový jednodenní poznávací zájezd do Vídně, to bylo asi v roce 1993. Byla jsem na brigádě, kde jsem si vydělala nějaké ty prachy a jenom tak jsem mohla jet, jinak jsem si to nemohla dovolit, po našich jsem to už vůbec nechtěla, byla jsem soběstačná.“*

⁷¹ Zpravodaj města Zlína. Zlín: Park kultury a oddechu, 1990, roč. 1, č. 7-8.

⁷² KOUTNÝ, Alois. Vyprávění o Žlutavě. Žlutava: MNV, 1985. s. 96.

⁷³ Komenský: časopis pro učitele základní školy. Olomouc: Akademie Jana Amose Komenského, oblast Brno, Olomouc, 1978-1970, roč. 103, č.7. ISSN 0323-0449.

Pan Jiří také vycestoval do Vídně. Každým rokem od otevření hranic zde jezdil za nákupy, nejráději zde kupoval zrnkovou kávu, která byla u nás drahá: *„Jel jsem ještě do Vídně, kde jsme vždycky pak před Vánoce jezdili nakupovat, hlavně zrnkovou kávu. Značka Merido, to si pamatuju dodnes, asi za 40 šilinků kilo. Bylo to v ulici Mariahilfer Strase, to si taky pamatuju.“* Pan Jiří mi ve svém vyprávění sdělil, že se tento zájezd uskutečnil v roce 1991 skrz cestovní kancelář Autoturist, cenu zájezdu si již nepamatuje, ale podle dostupných informací z literatury se cena zájezdu v daném období u této cestovní kanceláře mohla pohybovat okolo 140 Kč.⁷⁴

4.2. Téma nesvobody

Na základě jednotlivých výpovědí narátorů lze s jistotou říci, že komunistický režim nevnímali zcela pozitivně, ba naopak. U všech narátorů můžeme spatřit prvky rozhořčení, zklamání nebo naštvání nad minulým režimem, a to zejména ve spojení s určitou nesvobodou. Ať už se jedná o nesvobodu slova, smýšlení nebo nesvobodu pohybu a cestování. Podle paní Zdeny byla pro komunistický režim nejvíce charakteristická právě nesvoboda: *„To nebylo jak dnes, když každý řekne co má na jazyku, tenkrát to prostě nešlo. I maminka mě tak vychovávala, že mluvit zláto, mlčet stříbro. Co se týče toho cestování, člověk si prostě nemohl říct pojedou do Anglie, koupil si letenku a jel. Cestovat se jako relativně dalo, ale jenom přes zájezdy, samostatně to pro normálního člověka téměř nešlo, takže to vidím jako obrovský rozdíl. Já jsem celkem dost cestovala před rokem 1989, všechno to ale bylo přes cestovky.“* Paní Zdena tedy podle svých slov byla poměrně velkou cestovatelkou i před rokem 1989, využívala tak služeb cestovních kanceláří a organizovaných zájezdů. Jak sama říká, možnost vycestovat na vlastní noze zde byla, ale jak je napsáno v historickém kontextu výše, období 70. a 80. let bylo charakteristické změnami v oblasti pravidel cestování a podmínky pro vycestování se neustále měnily.

Paní Vlasta například téma nesvobody v době komunistického režimu vidí takto: *„Je jasné, proč nám zakazovali jezdit do zahraničí, nechtěli totiž, abychom zjistili, že život zejména od nás na západ je diametrálně odlišný, než nám popisovali. Nechtěli totiž abychom zjistili, že si vlastně nežijí tak špatně jak nám bylo však vštěpováno. Jejich ekonomiky byly úplně na jiné úrovni než ty naše, a to rozhodně nebylo vše...svoboda je pro mě to nejcennější, co můžu mít, protože vím, jaké to je ji nemít. Na mou mamku měl*

⁷⁴ Zlínské noviny. S.l.]: Gregarová, 1991, roč. 2, č. 0056. ISSN 1212-1703.

komunistický režim celkem negativní dopad, i přesto, že od roku 89 žijeme v demokracii a máme svobodu slova a nikdo nás nemůže trestat za naše názory, mamka však byla už po celý svůj život ostražitá v tom, co řekne, jak to řekne a komu to řekne a vždy se bála, jestli ji náhodou někdo neodposlouchává. Prostě to v ní zůstalo. Já jsem však v té době byla celkem mladá a mamka se mě snažila, co nejvíce ušetřit nějakým větším negativním vlivům.“

Pan Martin ve svém vyprávění popsal, jak na dobu před rokem 1989 nahlížel a co mu bylo vštěpováno: *„Viděli jsme, co se venku děje, doma nám o tomto světě říkali úplně jiné věci, než to v realu bylo. Ten západní svět nám byl vyličený strašně jednostranně a člověk se opravdu nemohl dozvědět tu pravou realitu. Byl jsem překvapený z přeplněných supermarketů, jídla a všeho možného. Dneska je tohle pro nás naprostá samozřejmost ale tehdy to pro nás bylo něco nového. Tehdy tady byly obchody prázdné, na všecko se stála fronta. A pak jsme přišli do světa, kde jsme viděli dostatek absolutně všeho a úplně jinou kulturu a úplně jinou životní úroveň. Najednou jsme se začali jinak oblékat a všechno co jsme viděli v zahraničí jsme se snažili přenášet i k nám.“* Pan Martin vidí dnešní demokracii jako největší plus naší doby, ta však dříve samozřejmostí rozhodně nebyla: *„Demokracie je to nejcennější, co máme. V západních zemích tenhle styl vlády fungoval normálně, jenže oni se toho ti komouši báli, že když odjedeme do zahraničí a okusíme jejich život, už se nebudeme chtít vrátit zpátky nebo spíš, vrátíme se zpátky, ale začnou od lidí co byli v těchto zemích nepokoje.“*

Paní Lenka dokonce srovnává minulý režim s komunistickým režimem v Severní Koreji a ve svém vyprávění tak odráží téma nesvobody takto: *„Je úplně jasné, proč jsme nesměli nikam cestovat, nebo proč si nepřáli abychom nikde necestovali. Chtěli nás udržet v nevědomí. Vezměme si třeba takovou Severní Koreu, tam komunismus vydržel a funguje doted' a myslím si, že dokonale.“* Otázku nesvobody v rámci cestování ve srovnání před rokem 1989 a po něm však tak jasně nevidí. Tvrdí, že cestovat se dalo vždy, ale s určitými pravidly, které ji však nikdy nepřekážely: *„Já jsem ten totalitní režim nezažila jako úplné zavření se u nás, protože cestovní kanceláře cestování umožňovaly. Nebylo to sice cestování na volné noze podle své úvahy, ale já jsem se dostala kam se dalo a to mi stačilo. Spíš jsem vnímala to, že jsem si vždycky musela dávat pozor na to, co říkám a prostě jsem se musela ve všem hlídat, hlavně ať nic nevyvedu. Takto jsem byla před rokem 89 třeba na Kanárských ostrovech, na Krétě, ve skandinávských zemích, to všechno šlo...“*

Pan Jiří na nesvobodu v minulém režimu nahlíží takto: „*To temné období, které nás doprovázelo do toho roku 1989 bylo celkem těžké, nemohli jsme nic a nikam, po roce 1989 to bylo úplně něco jiného. Najednou jsme mohli jet do Rakouska, Německa, no prostě kamkoli jsme chtěli. Mohli jsme najednou říkat co jsme si mysleli a nebát se že za to budeme nějak potrestaní. Stejně nám ale chvilku trvalo, než jsme si byli jistí, že opravdu nás za to nikdo nepotrestá.*“

Paní Marcela vidí otevření hranic a téma nesvobody takto: „*Řekla bych, že všechny ty důsledky revoluce jakoby, co to s sebou neslo, pochopili až později. Spíš to pro nás v tu chvíli znamenalo takové uvolnění, svobodu. My jsme celý život byli vychováváni v tom komunistickém režimu a to cestování nám docházelo až postupně. Hlavně pro nás nebyl ten hlavní přínos, že se otevírají hranice a my budeme moct cestovat.*“ Ve svém vyprávění zmínila, že nečekala bedlivě na to, až se hranice otevřou. Srovnávala také poměry cestování před rokem 1989 a po něm: „*Nebyla jsem jedna z těch odvážných, která čekala na tu možnost vycestovat za hranice, i když ve svém okolí jsem takové lidi měla, ale byli to lidé, kteří už třeba pracovali. Měla jsem takové kamarády, kteří hned šli pracovat třeba do Kanady a potom tam nakonec zůstali a dodneška tam žijí. Ted' to vnímám v rámci cestování jako velké plus, a to z důvodu, že mám děti, které se můžou kdykoli sebrat a odjet kam chtějí, my jsme takové možnosti neměli. Cestovat jsme určitě mohli v době komunismu, ale ten proces byl mnohem zdoluhavější a náročnější než ted'. Ted' stačí sbalit batůžek a procestovat celou Evropu a když to člověk umí, tak i za celkem rozumnou cenu, ale to leda na vlastní pěst bez cestovky, na to třeba jsem já nikdy nebyla a ani nebudu.*“

Nesvoboda byla v Československu v době komunismu jasně hmatatelná. Socialismus nebyl nikdy pro československé obyvatelstvo naplňující a nikdy se s ním neztotožnili, neboť jim kolektivismus v žilách nikdy zcela neproudil. Svoboda slova neměla v každodenním životě zcela žádný prostor. Proto cítili stále větší a větší touhu po individualismu spojeným s vlastní vnitřní i vnější svobodou. Všichni narátoři se do doby komunismu již narodili a byli v něm i vychováváni. Bylo jim vštěpováno, aby měli lásku k práci, která je naplňuje a stává se tak jejich smyslem života. S tím byla spojena určitá kázeň ve smyslu té pracovní kázně, ale i společenské, tedy slušné chování, pomoc druhým a dobré vystupování a reprezentování rodiny.

Právě na výchovu dětí narozených do socialismu se kladl velký důraz, neboť děti vychované čistě v socialismu měly mít ty nejlepší předpoklady k tomu, aby se stali

dobrymi lidmi a v budoucnu uspesnymi pracovníky. Byl kladen duraz na zpytovani svedomi, sebekritičnost dítete, spravodlivost vůči němu, a naopak se šetrilo príliš velkou chválou.⁷⁵

⁷⁵ *Komenský: časopis pro učitele základní školy*. Olomouc: Akademie Jana Amose Komenského, oblast Brno, 1876-1977, roč. 101, č.4. s. 247. ISSN 0323-0449.

5. Shrnutí rozhovorů

Na základě životopisného vyprávění jsem od narátorů a narátorek získala odpovědi na všechny otázky, které jsem pro svůj výzkum vyžadovala, abych se skrze ně mohla dostat k cíli mé bakalářské práce. Provedla jsem obsahovou analýzu a to tím způsobem, že jsem rozhovory tematicky rozdělila na několik částí, které jsem poté interpretovala pomocí významové interpretace, kdy jsem zhodnocovala konkrétní témata, která byla pro mou práci podstatná. Interpretaci zakončím v této kapitole, ve které shrnu charakteristické prvky rozhovorů na základě několika předpokladů.

Finanční prostředky

V mém výzkumu mě zajímalo, jaký vliv měly na cestování finanční prostředky narátorů a jejich rodin. Na cestování měly finance značný vliv, neboť bez nich by se jim o cestě do zahraničí mohlo jen zdát. S financemi stál ruku v ruce i sociální status narátora nebo jeho rodiny, tudíž jejich sociální postavení a povolání. Narátoři, kteří se narodili rodičům dělnických profesí spadali spíše do skupiny lidí, kteří si cestování v mladším věku díky nižším finančním prostředkům dovolit nemohli, jedná se tak například o pana Richarda, o paní Marcelu nebo o pana Jiřího. Jsou tu zde však výjimky. Některé narátory sociální status rodičů v jejich životech neovlivnil, protože si vydělávali brigádami a na cestování si ušetřili sami, jedná se tak například o paní Lenku. Někteří narátoři se však narodili do rodiny vyššího sociálního statusu a měli tak možnost cestovat již od raného mládí, jedná se tak například o paní Vlastu. Finanční otázka však nebyla jedinou podmínkou pro vycestování do zahraničí, některé narátory potkaly další okolnosti, kvůli kterým měli omezenou možnost vycestovat. Mohlo se jednat o studium na střední nebo vysoké škole, jak to vidíme u paní Marcely nebo u pana Martina nebo o povinnou vojenskou službu na straně pana Jiřího. Na základě výčtu těchto aspektů pro možnost vycestování můžeme spatřit také kombinaci několika těchto prvků. Například pan Martin se narodil do rodiny s vcelku dobrou úrovní finančních prostředků a měl tak ideální podmínky pro cestování, měl však jako svou prioritu studium a následně musel nastoupit na roční povinnou vojenskou službu. Paní Marcela se například narodila rodičům dělnických profesí, tudíž měla méně finančních prostředků k vycestování a současně měla jako prioritu své studium. Byly zde však i další faktory, které ovlivňovaly cestování narátorů. Tyto faktory se mohly naskytnout například v průběhu jejich života a tím utnout

možnosti jejich vycestování, jedná se tak například o paní Vlastu, která celé své dětství cestovala, ale v 10 letech ji umřel otec a cestovat začala až o mnoho let později, poté se jí však narodily děti a k cestování došlo až po revoluci.

Lze tedy říci, že finanční prostředky nebyly jediným aspektem, který by ovlivňoval možnost cestování narátorů do zahraničí. Je zde mnoho dalších faktorů, které se na této možnosti podílely. S těmito všemi faktory souvisí i otázka častějších cest do zahraničí před rokem 1989 nebo po něm. Velkým činitelem tu je však věk narátorů, většině z nich bylo do roku 1989 do 30let a neměli tudíž tolik možností cestovat více jak po roce 1989. Opět se zde ale nachází několik výjimek.

Cestování v době komunismu

Dalším tématem, které mě v rámci práce zajímalo bylo, jaký vliv na vycestování měly podmínky týkající se přeshraničního cestování v době komunismu, a to jak do Západních zemí, tak do zemí Východního bloku. Zde se dělí narátoři na dvě poloviny. Jedna polovina nevnímala, že by byl velký problém s cestováním, cestovat mohli prakticky kam sami chtěli, ale pouze skrze cestovní kanceláře. Takovým příkladem je například paní Lenka, která procestovala celá 70. a 80. léta, cestovala od Španělska, Řecka, Portugalska až po Tunis nebo Alžír. Vždy využívala služeb cestovních kanceláří. Dalším příkladem je paní Zdena, která vycestovala ještě před rokem 1989 například do Maďarska, Jugoslávie nebo do Portugalska, opět v rámci cestovních kanceláří. Další polovina však vnímá podmínky vycestování v bývalém režimu za skličující. Řada z nich těžce nesouhlasila se zákazem samovolného přeshraničního pohybu a otevření hranic a možnost svobodného cestování (ne jen s cestovní kanceláří) pro ně byla osvobozující. Někteří se do zahraničí dostali skrz služební cesty, které jim hradil zaměstnavatel. V rámci služebních cest byly podmínky pro vycestování úplně nejlepší, neboť se dalo vycestovat prakticky kamkoli, jedná se tak například o pana Richarda, který služebně podíval do Itálie nebo o pana Jiřího, který v rámci povolání vojáka navštívil Maďarsko.

První cesty

Při informaci o otevření hranic převládaly u narátorů pocity štěstí, svobody, ale i pocity lhostejnosti či nejistoty. Narátoři můžeme rozdělit do 2 skupin, jedni byli z otevření

hranic nadšení a těšili se, až skuteční první své cesty do zahraničí, druzí byli k dané informaci lhostejní, a to z několika důvodů. Buď ve velkém množství cestovali již před rokem 1989 a tato informace pro ně příliš „revoluční“ nebyla, nebo měli jiné starosti, například byli příliš zaneprázdněni s péčí o své děti nebo děti teprve čekali nebo studovali. Současně však příliš nevěděli, co pro ně otevření hranic v obecném měřítku znamená.

Po otevření hranic v roce 1989 uskutečnili narátoři do poloviny 90. let řadu cest do zahraničí. Někteří z nich tak udělali bezprostředně po otevření hranic, jiní si pár let počkali. Jednalo se o pobytové zájezdy, které byly vícedenní nebo o jednodenní zájezdy, které byly určeny především na nákupy a rychlé poznání konkrétního města. Mezi narátory se objevovaly obě varianty. Oblíbenými variantami pobytových zájezdů mezi narátory byla například Itálie a její letovisko Bibione nebo Řecko, Portugalsko a Francie. Jednodenní zájezdy narátoři nejčastěji uskutečňovali do Rakouska, konkrétně například do Vídně nebo do Salzburgu. Rádi zde jezdívali nakupovat zboží, které u nás bylo nedostatkovým nebo bylo příliš drahé, jednalo se například o pana Jiřího, který pravidelně jezdil do Rakouska nakupovat kávu nebo o paní Zdenu, která zase jezdila za nákupy kosmetiky zbnacky Fa, která se u nás téměř neobjevovala. Zájezdy byly pořádány cestovními kanceláři a narátoři tak využili jejich služeb, jednalo se totiž o nejjednodušší, nejdostupnější a nejrychlejší formu toho, jak vycestovat do zahraničí. Postupem času však zjistili, že zvládnou do zahraničí vycestovat i sami za sebe, tedy bez jakékoli opory cestovní kanceláře. Pro řadu narátorů takové cestování bylo více pohodlnější než s cestovní kanceláří a rok od roku také cenově dostupnější, takovou zkušenost měla například paní Vlasta, která další rok již služeb cestovní kanceláře nevyužila. Spolu s paní Lenkou se Vlasta shodla v tom, že cesty autobusem byly zcela vyčerpávající a byly největším negativem celé cesty. Forma autobusového zájezdu byla na základě rozhovorů s narátory od otevření hranic do poloviny 90. let nejběžnější variantou zájezdů. Mohla být například kombinována s lodní dopravou (na ostrovy). Postupem času se u narátorů stala oblíbená letecká doprava.

Všichni narátoři vycestovali na Západ do zahraničí maximálně do 4 let od otevření hranic.

Prvotní dojmy z cest byly zcela naplněny euforií a ta zaslepila veškeré nepříjemnosti, které se mohly na cestě vyskytnout. Narátoři byli udiveni, jaký svět se skrýval za hranicemi, nikdy nic podobného neviděli ani nezažili. Okusili jídla, která viděli poprvé,

občas ani nevěděli, co vlastně jedí. Byli překvapeni tím množstvím veškerého zboží, kvalita a cena se také lišila. Někteří narátoři jezdili do zahraničí nakupovat kávu, oblečení, kosmetiku a jiné. Část narátorů poprvé viděla moře.⁷⁶

Cestování před rokem 1989 vs. cestování po roce 1989

Většina narátorů od roku 1989 cestovala častěji než před rokem 1989, narazila jsem však na 3 narátory – Richarda, Marcelu a Lenku, kteří před rokem 1989 cestovali více než po roce 1989. Bylo to dáno z několika důvodů. Začněme u narátorky Lenky, ta hojně cestovala již před rokem 1989, neměla ještě rodinu, partnera a žádné závazky. Po roce 1989 však nastoupila do práce, založila si rodinu a spíše už setrvala doma, než aby jezdila někam do zahraničí. Dalším takovým narátorem je Richard, který nikdy nebyl velkým cestovatelem, cestování nevyhledával a v životě měl zkrátka jiné priority. Cestoval nejvíce v období svého mládí, což bylo před rokem 1989. A nakonec se jedná o narátorku Marcelu, která sice před rokem 1989 cestovala jen výjimečně, po roce 1989 však dostudovala, našla si práci, pořídila si rodinu a k cestování se již nikdy moc nedostala. Mimo jiné ji trápí jazyková bariéra, která je pro ni hlavním důvodem, proč se cestování vyhýbá. Zbylí narátoři cestují od roku 1989 daleko více než před rokem 1989. Většinou se však jedná o relativně mladé lidi, kteří tolik cestovat před rokem 1989 příliš nestihli. Každý rok tak plánují jakoukoli dovolenou v zahraničí. Do zahraničí jezdí i skrze pracovní cesty. Narátoři mi sdělili, že si nedokáží představit, že by takovou možnost neměli a že se pro ně cestování stalo neodmyslitelnou součástí jejich života.

S intenzitou cestování před rokem 1989 a po roce 1989 úzce souvisí také dopad otevření hranic po roce 1989 na jednotlivé narátory. Jedna skupina tvrdí, že pro jejich životy otevření hranic takový dopad nebyl. Je to opět z výše zmíněného předpokladu, že již hojně cestovali před rokem 1989, nebo cestování nikdy nevyhledávali, nebo jim to neumožnilo různé předpoklady v jejich životech. Většina narátorů mi však sdělila, že otevření hranic mělo na jejich životy neuvěřitelný dopad. A to například z pracovních důvodů nebo čistě jen z toho, že nyní mají svobodu a volnost v tom, kde, kam, na jak dlouho a za jakým účelem chtějí vycestovat. Na paní Zdenu mělo otevření hranic takový dopad, že se v zahraničí mohla seznámit s partnerem, vzít si ho a později s ním mít děti, což by v rámci uzavřených hranic nebylo téměř možné, rozhodně by to bylo velmi

⁷⁶ Viz příloha č. 3.

komplikované. Na paní Vlastu má otevření hranic takový dopad, že díky cestování si mohla otevřít nové obzory, poznal nové kultury, lidi, zvyky, a tím se také všemi směry obohatit. Na pana Martina má otevření hranic ten dopad, že se mu v životě několikrát naskytly příležitosti pracovat v zahraničí, díky čemuž získal bohaté zkušenosti do budoucna a mimo to si mohl vydělat takový obnos peněz, za který postavil dům. Na každého tak otevření hranic v roce 1989 působí jinak a v tom spočívá to kouzlo. Všichni narátoři se však shodli v tom, že revoluce v roce 1989 byla osvobozující, přinesla toho spoustu nového do jejich životů i do jejich rodné země. Nikdo z nich by již nechtěl žít v minulém, komunistickém režimu, kdy zcela nebyla možná žádná forma svobody, která je však již pro člověka žijícího v dnešní době samozřejmostí.

6. Závěr

Cestování bylo od prvopočátku nedílnou stránkou života každého jedince. Člověk již odnepaměti toužil objevovat a pátrat po neznámých věcech, vždy chtěl vidět a poznat víc. Na úplném počátku však člověk cestoval za nějakým hlubším účelem, například z důvodu lepšího života na jiném místě, z důvodu obchodu, válek, kolonizace, náboženství a jiných. Moderní podoba cestování, jak ji známe dnes, je spíše orientovaná na cesty za účelem odpočinku, regenerace, léčení (v lázních) a poznávání nových míst a kultur. Tak či tak se bavíme o cestování, které k člověku odjakživa patřilo. Podoba cestování se však v průběhu doby změnila.

Největší průlom v oblasti cestování se stal díky objevení parního stroje a spalovacího motoru. Začaly tak vznikat první železnice, začaly se budovat cesty, byla zkonstruována první auta, první autobusy a zanedlouho bylo sestrojeno první letadlo. Lidé měli perfektní podmínky pro cestování, ale nepřály tomu různé politické události. Jednalo se nejdříve o 1. světovou válku, velkou hospodářskou krizi, 2. světovou válku nebo o Únorový převrat.

Nejhorším obdobím pro vycestování se tak stalo rozmezí mezi lety 1948 a 1989, kdy Československo ovládl komunismus a podmínky pro vycestování do zahraničí byly úplně nejhorší za celou dobu existence. Až teprve v roce 1989, díky více jak desetidennímu období masových demonstrací a stávek, došlo k pádu komunistického režimu a z Československa se stala svobodná a demokratická země. Padla tzv. železná opona neboli hranice, která dříve omezovala možnost přechodu lidí z Východu na Západ a byla neustále hlídána. Lidé od této chvíle mohli vycestovat do svobodného světa.

Bakalářská práce je zpracovaná na základě konkrétních zážitků narátorů. Jedná se tak o vzorek 7 osob, skrz který můžeme pouze nahlédnout na to, jak mohly vypadat první cesty na Západ. Má práce se tedy zaměřuje svou analýzou a interpretací na pouze 7 specifických vyprávění, ze kterých vytváří určité stanovisko, toto stanovisko však nelze vztáhnout na celou populaci, a to díky kvalitativnímu charakteru každého vyprávění, kterým se vyznačuje právě orálně-historická metoda.

V daných vyprávěních hraje velkou roli také paměť. Paměť je subjektivním jevem každého jedince, na který má vliv spousta věcí. Člověk si například může zapamatovat jen takové události, jevy, okamžiky, které pro něj byly v daný moment podstatnější a na

ostatní ve stejný okamžik zapomněl. Přirozenou vlastností každého člověka je také zapomínání (vlivem dlouhé doby nebo nepříjemné události, kterou mozek okamžitě vytěsnil) nebo zkreslování informací. Dalším problémem může být úmyslné zamlčování informací (ze strachu, tabu).⁷⁷

Dále hraje roli to, jak se na daný problém člověk dívá z dnešní doby, kdy tím může informace z minulosti neúmyslně zkreslovat. Jsme ovlivněni svými myšlenkami, pocity a předsudky. Často nám také nedochází souvislosti dané události a mnohdy si tyto souvislosti uměle vytvoříme, aby nám příběh dával smysl. Člověk nikdy nedokáže komplexně vnímat konkrétní okamžik, vždy mu něco uniká.⁷⁸

⁷⁷ VANĚK, Miroslav a MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 136-149. ISBN 978-80-246-5335-8.

⁷⁸ VANĚK, Miroslav a MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. s. 14. ISBN 978-80-246-5335-8.

7. Použitá literatura

Knihy

- ADAMS, Simon, R. G. GRANT a Andrew HUMPHREYS. *Cestování: historie v obrazech*. Přeložil Jiří HEDÁNEK. Praha: Dobrovský, 2018. Knihy Omega. ISBN 978-80-7585-092-8.
- ČAPKA, František a LUNEROVÁ, Jitka. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. Brno: CPress, 2012. Zlomové okamžiky. ISBN 978-80-264-0089-9
- EMMERT, František. *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*. Brno: CPress, 2019. ISBN 978-80-264-2834-3.
- HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0221-9.
- HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava: Profil, 1966. s. 235.
- KOCIAN, Jiří a DEVÁTÁ, Markéta, ed. *1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7285-108-9
- KOUTNÝ, Alois. *Vyprávění o Žlutavě*. Žlutava: MNV, 1985.
- KRÁTKÁ, Lenka a MÜCKE, Pavel, ed. *Za hranice služebně: pracovní cesty z Československa do zahraničí v letech 1945 až 1989*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-4998-6.
- MAŠKOVÁ, Tereza a RIPKA, Vojtěch. *Železná opona v Československu: usmrcení na československých státních hranicích v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-31-7
- MÜCKE, Pavel a KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Turistická odysea: krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-4055-6.
- OHLER, Norbert. *Cestování ve středověku*. Jinočany: H & H, 2003. ISBN 80-86022-90-0.

- OLECKÁ, Ivana a IVANOVÁ, Kateřina. *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, o. p. s., 2010. ISBN 978-80-87240-33-5.
- PETRÁŠ, Jiří. *Příběh je základ... a lidé příběhy potřebují..., aneb, Teoretické a praktické aspekty orální historie: (sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích)*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2010. ISBN 978-80-87311-14-1.
- RADOVANOVIČ, Dušan (ed.). *Svobodná a divoká 90. léta: příběhy z doby, kdy bylo možné téměř vše*. Praha: Radioservis, 2017. ISBN 978-80-87530-15-3.
- RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-149-2.
- STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.
- VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5335-8.
- YOW, Valerie Raleigh. *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. 2. vydání. Kalifornie: AltaMira Press, A Division of Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2005. ISBN 978-0759106550

Periodika

- *Komenský: časopis pro základní školy*, 1873 -. ISSN 0323-0449.
- *Naše pravda*, Zlín: Okresní vedení KSČ ve Zlíně, 1945-1948. ISSN 1803-3547.
- *Podřevnicko: sborník prací kronikářů a vlastivědných pracovníků Gottwaldovska*. Gottwaldow: Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, 1967-1968. ISSN 1805-9996.
- *Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí*, 1959-. ISSN 0583-5569.
- *Zlínské listy: regionální noviny*, Zlín: Zlínské listy, 1995-1998. ISSN 2336-1433.
- *Zlínské noviny*. S.I.]: Gregarová, 1990-2006. ISSN 2336-1433.

- *Zpravodaj města Zlína*, Zlín: Park kultury a oddechu, 1990-1991.

Internetové zdroje

- Akademie věd České republiky. *Etický kodex výzkumných pracovníků v AV ČR*. [online]. [cit. 12.3. 2023]. Dostupné z [Etický kodex výzkumných pracovníků v AV ČR - Akademie věd České republiky \(avcr.cz\)](https://www.avcr.cz/eticky-kodex)
- Celní správa České republiky. *Schengenská spolupráce*. 3. 1. 2020. [online]. [cit. 9.10. 2023]. Dostupné z [Celní správa ČR \(celnisprava.cz\)](https://www.celnisprava.cz)
- Čedok. *S Čedokem z Čech až na konec světa*. [online]. [cit. 20.3. 2023]. Dostupné z [Historie | CEDOK](https://www.cedok.cz)
- Český statistický úřad. *Cestovní ruch v historických souvislostech*. [online]. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z [06_2011_STATISTIKA_A_MY_final.indd \(czso.cz\)](https://www.czso.cz)
- KČT. *Historie KČT*. [online]. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z [KČT - Historie - Klub \(kct.cz\)](https://www.kct.cz)
- KOUROVÁ, P. *Cestování za socialismu: Výlet na Západ? Sci-fi!*. 1.11. 2019. [online]. [cit. 17.9. 2023]. Dostupné z [Cestování za socialismu: Komunisté drželi lidi doma | Ábíčko.cz \(abicko.cz\)](https://www.abicko.cz)
- MACHOTKOVÁ, Šárka. *Co je Schengen*. [online]. [cit. 10. 3. 2023] Dostupné z [Co je Schengen - Euroskop](https://www.euroskop.cz)
- NĚMEC, Václav a David BAREK. *80. léta, Sametová revoluce*. [online]. [cit. 6.6. 2023]. Dostupné z [dějepis.com \(dejepis.com\)](https://www.dejepis.com)
- NĚMEC, Václav a BAREK, David. *Převrat v roce 1948 a 50. léta*. [online]. [cit. 15.4. 2023]. Dostupné z [dějepis.com \(dejepis.com\)](https://www.dejepis.com)
- NĚMEC, Václav a SVITAK, Daniel. *Úvod do poválečného období*. [online]. [cit. 2. 3. 2023]. Dostupné z [dějepis.com \(dejepis.com\)](https://www.dejepis.com)
- *Zákony pro lidi. Zákon č. 216/1991 Sb.* [online]. [cit. 4.10. 2023]. Dostupné z [216/1991 Sb. Zákon o cestovních dokladech a cestování do zahraničí \(zakonyprolidi.cz\)](https://www.zakonyprolidi.cz)

- ŽELINSKÝ, Libor. *Před rokem 1989 bylo u nás pět cestovek. Ted' 250.* 17. 11. 2011. [online]. [cit. 1.5. 2023] Dostupné z [Před rokem 1989 bylo u nás pět cestovek. Ted' 250 - Žatecký a lounský deník \(denik.cz\)](#)

Seznam rozhovorů

- 1) Rozhovor s narátorkou Vlastou, uskutečněný ve Zlíně, květen 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.
- 2) Rozhovor s narátorem Jiřím, uskutečněný ve Fryštáku, květen 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.
- 3) Rozhovor s narátorem Martinem, uskutečněný v Lukově, červen 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.
- 4) Rozhovor s narátorkou Lenkou, uskutečněný na Veselé, září 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.
- 5) Rozhovor s narátorem Richardem, uskutečněný ve Fryštáku, červenec 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.
- 6) Rozhovor s narátorkou Zdenou, uskutečněný v Lukově, květen 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.
- 7) Rozhovor s narátorkou Marcelou, uskutečněný ve Zlíně, říjen 2023. Audio záznam kvůli GDPR v soukromém držení autorky.

7. Přílohy

Příloha č. 1: Grafy značící podíl narátorů na základě bydliště, věku, pohlaví a vzdělání

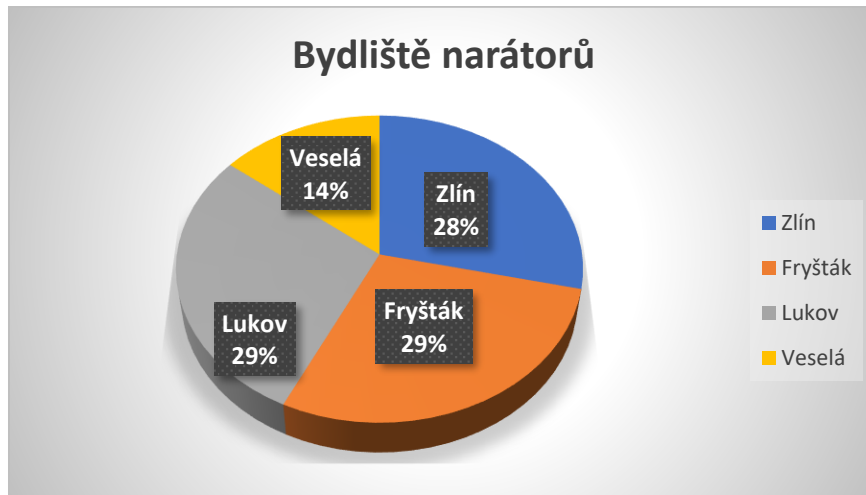
Příloha č. 2: Fotografie uskutečněné narátory na svých prvních cestách na Západě

Příloha č. 3: Fotografie Zlínska

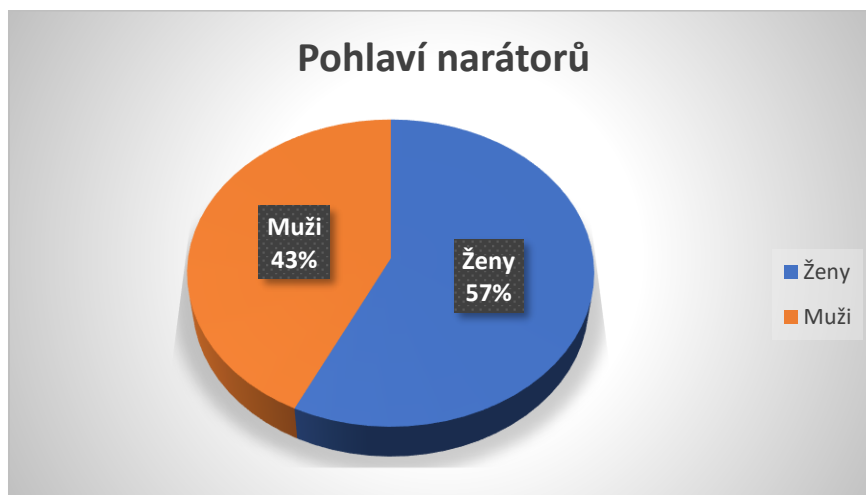
Příloha č. 1

Podíl narátorů na základě bydliště, věku, pohlaví, vzdělání, prvních cest a výběru dopravního prostředku.

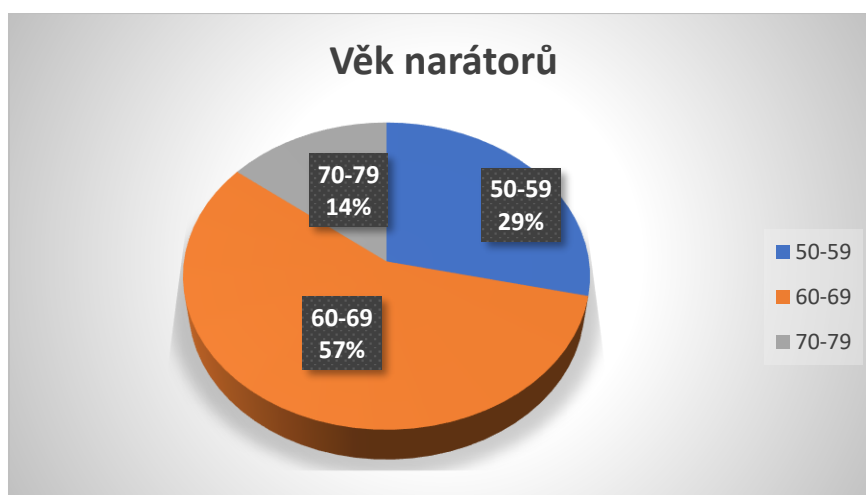
Graf č. 1

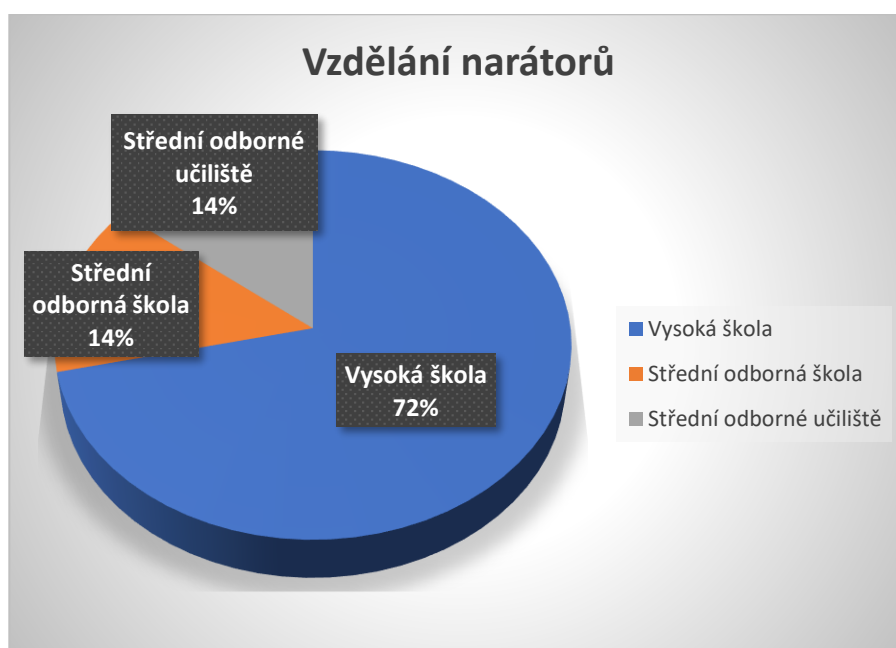
Graf č. 2

Graf č. 3

Graf č. 4

Zdroj: vytvořeno autorkou.

Příloha č. 2

Fotografie uskutečněné narátory na svých prvních cestách na Západě.

Zdroj: sbírka soukromých fotografií narátorů

Příloha č. 3.

Fotografie značící oblast Zlínska od roku 1960 až dodnes.

Zdroj: NEKUDA, Vladimír. *Zlínsko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1995. ISBN 80-85048-57-4.